

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії України

Пояснювальна записка

До дипломної роботи

бакалавра

на тему: « Політична діяльність Володимира Кириловича Винниченка»

Виконав: студент V курсу

Заочної форми навчання

Напрямок підготовки (спеціальності)

032 – історія та археологія

Рибін Сергій Михайлович

Керівник: к.і.н., доц..

Майстренко Владислав Сергійович

Рецензент: д.і.н., проф.

Посохова Людмила Юр'івна

Харків – 2021

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Початок політичної діяльності В. Винниченка	14
Розділ 2. Діяльність Винниченка у часи Української революції	26
Розділ 3. Політична діяльність В. Винниченка в еміграції та його спроби повернення на батьківщину	62
Висновки	77
Список використаних джерел та літератури	80

Вступ

Володимир Кирилович Винниченко виступає однією з провідних і найвидатніших історичних постатей українських визвольних змагань першої половини XX століття. Він зробив величезний внесок у розвиток Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр., мав великий вплив на розвиток її подій і займав ключові посади у відроджуваній в ті часи Українській державі і взагалі бачиться найбільш яскравою політичною фігурою того часу. Крім того, політична діяльність В. Винниченка супроводжувалася розвитком ним теоретичних концепцій побудови української держави. Тобто він виступає також як і один з носіїв української політичної думки, яка також мала суттєвий вплив на характер розвитку подій, в яких йому довелося приймати участь. Все вказане свідчить про те, що вивчення політичної діяльності Володимира Кириловича є одним з найбільш актуальних питань в процесі вивчення вітчизняного національно-визвольного руху XX століття.

Історія вивчення політичної діяльності В. Винниченка виявилася дуже складною та неоднозначною. Однак його постать привертала увагу дослідників ще за його життя, причому тоді, коли його політична кар'єра знаходилася на підйомі. Саме цей факт виступає свідченням того, наскільки резонансною фігурою на політичному полі був В. Винниченко. Автором брошури, присвяченій Винниченку, написаної у 1917 р., був його старий товариш Ю. Тищенко¹. Ця брошура представляє великий інтерес в першу чергу тим, що тут відображений, головним чином, перебіг дореволюційної діяльності Володимира Кириловича. Звичайно вона з написана в апологетичному і пафосному тоні, однак тут міститься багато цікавих фактів становлення молодого В. Винниченка як професійного революціонера й політика. Тому вона фактично може виступати й цінною основою для вивчення дореволюційної революційної діяльності цього видатного українського політичного діяча й письменника.

¹ Тищенко Ю. Хто такий Винниченко. [Текст] / Ю. Тищенко - К., 1919.

Головною особливістю вивчення і тлумачення політичної діяльності В. Винниченка виступає те, що на протязі тривалого часу його ім'я було піддано остракізму, тобто викреслено з вітчизняної історії або згадувалося у виключно негативному контексті. Це пояснюється тим, що після поразки Української революції більшовики, що прийшли до влади повісили на нього ярлик «буржуазного націоналіста» й «контрреволюціонера». З таким ставленням з боку комуністичного режиму ні про який об'єктивний аналіз політичної діяльності Винниченка і його політичних поглядів не могло бути й мови.

Тому справа висвітлення діяльності і поглядів В. Винниченка знаходилася в руках емігрантської історіографії. Але перед тим, як перейти до характеристики основних творів діаспорної історіографії, в яких знаходила своє відображення постать цього українського політика, слід зробити декілька зауважень. По-перше, і в ній зустрічається небагато праць, присвячених виключно В. Винниченку (головним чином це оглядові праці, присвячені подіям Української революції в цілому). Тому Винниченко згадується в них здебільшого епізодично. По-друге, не слід забувати той факт, що ще під час Української революції багато діячів висловлювали незгоду з В. Винниченком, а деякі взагалі ставилися до нього вороже, а після її поразки більшість з них відвернулися від нього, залишивши його в політичній ізоляції. Саме вони ставали авторами історичних праць присвячених подіям Української революції. Отже, висвітлення діяльності В. Винниченка в таких роботах (на відміну від тієї, що у свій час написав Ю. Тищенко) відбувається у критичному ключі. Нарешті, слід відзначити, що в цих працях знаходить своє відображення тільки той період політичної діяльності В. Винниченка, який припадає саме на 1917 - 1919 рр. і ні про яку ретроспективу її не йдеться.

В цьому плані заслуговує на увагу фундаментальна праця колишнього генерального писаря й міністра Центральної Ради П. Христюка «Замітки і матеріали до історії Української революції»¹. Вона базується на великій кількості історичних документів, які автор ретельно збирав (часто в тексті або в

¹ Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції у 4-ї тт. [Текст] / П. Христюк - Відень, 1921.

додатках такі документи наводяться цілком, а не у витягах, як здебільшого це практикується). Головне в цій праці, що, звичайно стосується і діяльності В. Винниченка, полягає в тому, що П. Христюк стоїть на позиціях УПСР, яка виступала опонентом УСДРП в Центральній раді, а відтак П. Христюк аналізує «зліва» як весь перебіг подій 1917 - 1920 рр. в цілому, так і діяльність В. Винниченка зокрема. Тобто автор робить наголос на поміркованості позиції голови Генерального Секретаріату у 1917 р. і робить висновок про хибність такої позиції.

Автором аналогічної фундаментальної праці, де знайшла своє відображення й політична діяльність В. Винниченка, був і колишній голова уряду Директорії І. Мазепа¹. Він, описуючи події Української революції звертає увагу здебільшого на діяльність Винниченка в часи, коли він був головою Директорії і описує його за розгубленість і нерішучість в критичні моменти другої війни УНР з більшовиками, але при цьому не вдається до глибинного аналізу причин такої поведінки В. Винниченка, що взагалі і не було завданням його дослідження.

Незважаючи на критичне ставлення перерахованих авторів до постаті В. Винниченка, слід визнати, що їх ставлення до нього далеко не завжди було пристрасним. Їх роботи свідчать лише про те, що Винниченко дійсно не був бездоганною фігурою в українському політикумі і негативні риси, притаманні його політичного стилю, висвітлені в цілому об'єктивно, а отже ці праці мають значну цінність для зображення історичного портрета цього українського політика.

Для вивчення політичної діяльності В. Винниченка виявляється важливою і книга написана його дружиною Розалією Винниченко², написана вже після смерті чоловіка. Можна стверджувати, що це перший ретроспективний опис його діяльності. Тут знайшли своє відображення всі

¹ Мазепа І. Україна в огні і бурі революції (1917 - 1921) [Текст] / І. Мазепа - Дніпропетровськ, 2001.

² Винниченко Р. Володимир Кирилович Винниченко (біографічна канва). [Текст] / Р. Винниченко - Нью-Йорк, 1953.

етапи його політичної і літературної діяльності, а головне, глибинні мотиви тих чи інших вчинків цього українського діяча.

Радянська історіографія зверталася до постаті В. Винниченка не часто. Ще у 1920-х рр. Винниченкові була присвячена брошура А. Річицького¹. Поряд з критичним розбором його літературних творів тут була стисло наведена і його політична біографія. В цій книзі, написаній з позицій марксизму-ленінізму до Винниченка «приліплений» ярлик «українського буржуазного націоналіста» та «пристосуванця». Але разом з критичними випадками у радянському дусі автор брошури правильно оцінив особливості його політичного стилю, зокрема схильність неоднозначно оцінювати політичну ситуацію та коливання, що назавжди є потрібною рисою для політика.

З 1930-х рр. і на протязі наступних півстоліття саме ім'я Винниченка було піддане забуттю і його фактично не торкалася вітчизняна радянська історіографія, згадуючи його побіжно в контексті опису різних етапів боротьби радянської влади з «буржуазно-націоналістичним рухом» в часи Громадянської війни.

Коли на тлі горбачовської перебудови в СРСР були послаблені цензурні заборони, інтерес до постаті В. Винниченка відновився. Однак, в першу чергу ним зацікавилися не історики, а літератори, але при цьому початково життя і діяльність Винниченка продовжували розглядатися з класових позицій. Автором перших публікацій наприкінці 1980-х рр. був П. Федченко, який неофіційно займався вивченням життя і діяльності В. Винниченка ще з початку 1970-х рр². Хоча в цих публікаціях і містилася здебільшого критика В. Винниченка (і як політика, і як письменника), однак вони стали справжнім проривом в тому плані, що ознайомили широке коло читачів з основними фактами його біографії і художньою творчістю.

¹ Річицький А. Винниченко в літературі і політиці. [Текст] / А. Річицький - К., 1928.

² Федченко П. Винниченко Володимир Кирилович // Українська літературна енциклопедія [Текст] / П. Федченко - К., 1988. - Т. 1. - С. 308; Федченко П. Два полюси одного життя // Літературна панорама – 1988. - С. 188 - 201.

Потужно включилися в розробку теми Винниченка І. Дзюба¹ та М. Жулинський². В їхніх публікаціях фігура В. Винниченка вперше постала перед сучасним поколінням громадян України в натуральну величину – як великого письменника і видатного політичного діяча одночасно.

Всі перераховані публікації мали оглядовий і ретроспективний характер, але через свою стислість не в повній мірі розкривали особливості політичного портрету Винниченка.

Однак не зважаючи на цю тенденцію продовжували друкуватися публікації, які все ж мали критичний характер щодо особистості В. Винниченка і в певній мірі виправдовували офіційну точку зору комуністичної влади на його діяльність.

Слід звернути увагу і на статті В. С. Лозицького, які хоч і побудовані на притаманному більшості тогочасних авторів критичному ставленні до В. Винниченка, але містять дуже важливий для розкриття його політичних поглядів матеріал³, В даному випадку вони присвячені проблемі невдалої спроби співпраці цього українського політика з радянською владою, тобто мають не стільки оглядовий, скільки спеціальний характер. В них міститься досить докладна розповідь про короткий період життя Винниченка у 1920 р., коли він повернувся на батьківщину і намагався налагодити своє співробітництво з керівництвом радянської України. Автор розповідає про те, як склалися стосунки українського діяча з лідерами радянської України і робиться спроба перекласти на нього відповідальність за невдачу такої співпраці.

Заглиблення у вивчення тенденцій вітчизняної історіографії призводило до міцного переконання в тому, що ставлення у пострадянській Україні до постаті В. Винниченка неадекватне його дійсній ролі в долі української нації, а

¹ Дзюба І. Преодоление остракизма // Дружба народов [Текст] / І. Дзюба – 1989. - № 12. - С. 251 - 259.

² Жулинский М. Художник, распятый на кресте политики: судьба Владимира Винниченко [Текст] М. Жулинский // Дружба народов – 1989. - № 12. - С. 147 - 160.

³ Лозицкий В. С. Не сприйнявши нових реалій. Сторінки біографії В. К. Винниченка [Текст] / В. С. Лозицький// Сторінки історії Української РСР: факти, проблеми, люди. - К., 1990. Лозицький В. С. Чи був Володимир Винниченко членом КП(б)У [Текст] / В. С. Лозицький// Літературна Україна - 1989. – 24 серпня.

творчість зазнає невиправданих критичних нападів і незрозумілих спотворень. Точніше, сутність дивних метаморфоз, що сталися впродовж короткого часу, була ще більш вражаючою, інші епатуючою.

На зламі 1980 - 1990-х рр., незважаючи на критичні оцінки пізньої української радянської історіографії, Володимир Кирилович поставав у суспільній уяві одним із символів совісті українства, тих його патріотів, які пропонували ефективні шляхи самореалізації нації і самовіддано їх виборювали. В перші роки незалежності України неодноразово наголошувалося, що новонароджена держава є спадкоємицею УНР, серед творців якої провідну роль відігравав В. Винниченко. Однак в середині 1990-х рр. ситуація змінилася. Піднявся вал критичних публікацій на адресу прихильників соціалістичної орієнтації, прибічників федералістської моделі переустрою Росії - М. Грушевського, П. Христюка, М. Шаповала, М. Порша, В. Чеховського, М. Ковалевського та ін. Володимир Винниченко зі своєю яскравою, виразною, притягальною творчістю виявився особливо примітною мішенню. Причому з його політичних та історичних праць, того ж таки «Відродження нації» бралися ті положення, які виступали свідченням соціалістично-федералістських вподобань їх автора, їм давалася негативна оцінка, а В. Винниченко фігурував як один з головних винуватців втраченого у 1917 - 1920 рр. шансу¹.

До аргументації видатного мислителя майже ніхто не дослухався. За оціночні кліше бралися здобутки діаспорної історіографії, в якій, як вказувалося вище, домінувало дуже критичне і не завжди об'єктивне ставлення до В. Винниченка. Суспільній свідомості пропонувалися концепції Української революції, які мали дуже багато спільного з тим, які свого часу обґрунтовував серед інших діячів і В. Винниченко. У значно деформованому вигляді подавалися й досягнення перших істориків революції. Вони оцінювалися як

¹ Павленко Ю. Українська державність у 1917 - 1919 рр. [Текст] Ю. Павленко, Ю. Храмов - К., 1995; Тимченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 - березень 1918 р.). - К., 1996.

суб'єктивні спроби їх авторів, що були безпосередніми учасниками подій, виправдати власні прорахунки і поразки¹.

Зокрема те ж саме стосується й такого крупного сучасного історика як В. Верстюк, який у біографічному довіднику «Діячі Української Центральної Ради» також характеризує Винниченка як політика, який не відповідав вимогам того часу і покладав на нього провину за поразки українських сил².

Більш зважена позиція спостерігається у працях інших істориків. Значний внесок у вивчення політичної діяльності В. Винниченка внесли своєю спільною присвяченою йому монографією відомі сучасні українські історики С. Кульчицький та В. Солдатенко³. Ця книга, по суті, є першою політичною біографією В. Винниченка, якого автори характеризують як одного із засновників УНР, видатного українського революціонера і великого письменника. В ній узагальнюються досягнення вітчизняної історичної науки та істориків української діаспори у вивченні політичної діяльності В. Винниченка. При написанні цієї книги автори використовували різноманітні історичні джерела, включаючи архівні матеріали, матеріали преси, величезні за обсягом і тривалістю щоденниковими записами і всім творчим наробком В. Винниченка. Вони відтворюють постать і справи свого героя впродовж життєвого шляху, показують його сильні й слабкі сторони і приходять до висновку, що могутня особистість цього видатного українського політика і письменника значно позначилася на перебігу революційних подій 1917 - 1919 рр. Значна увага в цій книзі приділена також його дореволюційній діяльності та діяльності в емігрантський період його життя. На сьогоднішній день, ця праця є найбільш ґрунтовним твором, присвяченим цій видатній історичній постаті.

Таким чином, історіографія, де знайшла своє висвітлення політична діяльність В. Винниченка є дуже різноманітною і у своїй сукупності дає можливість скласти правильне враження про неї.

¹ Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія. [Текст] / В. Ф. Солдатенко - К., 1997, - С.263 - 264.

² Верстюк В. Ф. Діячі Української Центральної ради. Біографічний довідник. [Текст] / В. Ф. Верстюк, Т. С. Осташко - К., 1996. – С. 32 – 43.

³ Кульчицький С. В. Володимир Винниченко. [Текст] / С. В. Кульчицький, В. Ф. Солдатенко – К., 2005.

Досить значною є джерельна база, яка висвітлює розкриття даної теми. В першу чергу слід звернутися до двотомного видання, присвяченого Українській Центральній Раді, де містяться документальні матеріали, що висвітлюють її діяльність¹. Як відомо, діяльність Винниченка у Центральній Раді іноді розглядають як пік його політичної кар'єри, тому документи, пов'язані з початковим етапом Української революції містять на собі суттєвий відбиток діяльності В. Винниченка і не тільки тому, що на багатьох із них міститься його підпис, а головним чином через те, що вони виступають відображенням його поглядів і дій в той період.

У розпорядженні історичної науки також є документи, що виступають свідченнями його діяльності і в дореволюційні часи, однак ті що опубліковані носять досить уривчастий характер і висвітлюють лише окремі епізоди життя В. Винниченка².

Набагато змістовнішим джерелом для вивчення даної теми є щоденні записи В. Винниченка³. Цінність цього джерела полягає в тому, що воно розкриває не тільки, так би мовити, «видимий» бік його діяльності, а головним чином виступає ілюстрацією певних внутрішніх мотивів і роздумів, що визначали політичну поведінку Винниченка. Крім того, слід враховувати й те, що щоденні записи Володимир Кирилович вів на протязі більшої половини свого життя, отже вони дозволяють прослідкувати розвиток його політичної діяльності і поглядів в динаміці.

Ще одним важним джерелом для вивчення політичної діяльності В. Винниченка в роки Української революції є його праця «Відродження нації»⁴. У цій праці чимала питома вага матеріалів мемуарного характеру, публіцистично-літературних прийомів. Помітним є ставлення автора до подій минулого. Цю

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. [Текст] - К., 1996.

² Гермайзе О. Ю. Матеріали до історії українського народу і світової війни [Текст] / О. Ю. Гермайзе // Український археографічний збірник. - К., 1926. - Т. 1; Соловей Д. Гончий лист за В. Винниченком 1903 р. [текст] / Д. Соловей // Україна - 1929. - № 12. - С. 105.

³ Винниченко В. Щоденник [Текст] / В. Винниченко - Т. 1. - Нью-Йорк, 1980; - Т. 2. - Нью-Йорк, 1983; Винниченко В. Щоденники (упорядник Г. Сиваченко) [Текст] / В. Винниченко // Київська старовина. - 2000. - № 3, 5, 6; - 2001. - № 2,4

⁴ Винниченко В. Відродження нації. [Текст] / В. Винниченко - К., 1990.

працю пронизує прагнення якомога повніше реалізувати й життєвий, й мистецький імператив - бути чесним з самим собою. Звинувачення письменника у тому, що його гостро критичний настрій і висновки були зумовлені кон'юнктурними розрахунками на замирення з більшовиками можна вважати надуманими. Досить порівняти «Відродження нації» із «Щоденниками», зовсім не розрахованим на оприлюднення. В обох джерелах виливалися на папір міркування і задуми видатного політичного мислителя, найболючіші переживання, найрізноманітніші емоційні порухи, душевні страждання і сумніви. Тому, як історичне джерело, ця книга цілком прийнятна для висвітлення політичної діяльності В. Винниченка.

Іншу важливу групу історичних джерел становлять ті, що не виходили з під його пера. Здебільшого це спогади його соратників у справі національного відродження або взагалі тих людей, які мали з ним певні стосунки. Здебільшого це твори мемуарного або епістолярного характеру. До таких слід віднести в першу чергу спогади М. Грушевського і М. Шаповала, щоденні записки С. Єфремова, згадки про Винниченка містяться також у листах М. Горького і навіть у вторах В. Леніна. Ця група історичних джерел представляє собою інтерес в тому плані, що розкриває деякі моменти в стосунках В. Винниченка як зі своїми соратниками по боротьбі за українську державність, так і з силами, що протистояли їй. Тобто такі джерела вказують на, так би мовити, зовнішнє середовище в якому відбувалася його політична діяльність.

В цілому наявні історичні джерела в достатній мірі розкривають сутність, перебіг та перипетії політичної діяльності цього видатного українського політичного діяча і можуть служити підставами для подальшого її вивчення.

Методологічною основою пропонованої бакалаврської роботи виступають принципи історизму, системності та об'єктивності. Вони дозволяють досліджувати політичну діяльність В. Винниченка у різнобічному аспектів і зробити об'єктивні висновки.

При опрацюванні матеріалу були застосовані такі методи історичного дослідження:

- метод критичного аналізу та порівняльний метод, які дозволяють порівнювати різні групи історичних джерел та творів, що висвітлюють дану тему;
- порівняльно-історичний метод та структурно-функціональних аналіз фактів і явищ, відомості про які отримані з різних джерел;
- проблемно-хронологічний метод, що дозволяє аналізувати висвітлені в роботі події та явища у їх часовій послідовності;
- історико-генетичний метод, який дає можливість описати досліджувані в роботі події явища і процеси, пов'язані з розвитком політичної діяльності В. Винниченка;
- аналітико-дедуктивний метод, який дозволяє прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки;
- діахронний метод, що дає можливість виділити якісні зміни досліджуваних подій явищ, пов'язаних з політичною діяльністю В. Винниченка.

Перераховані методи дозволяють розглянути питання, що висвітлюються в роботі у їх динамічному розвитку, прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки. Вони надали можливість комплексного вивчення багатогранної політичної діяльності В. Винниченка.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період 1880 - 1951 рр., тобто весь період життя В. Винниченка. Географічні рамки не обмежуються тільки територією України, а охоплюють всі місця проживання цього видатного політичного діяча і письменника.

Метою пропонованої роботи є характеристика Володимира Винниченка як політичного діяча, створення його політичного портрету в контексті подій, в яких він приймав участь на протязі життя.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні завдання:

- розкрити історію і стан вивчення політичної діяльності В. Винниченка у вітчизняній історичній науці;

- висвітлити умови та динаміку розвитку політичної діяльності В. Винниченка;
- дати характеристику політичним переконанням і поглядам В. Винниченка та показати причину їх трансформації;
- показати причини, що спонукали його до різних політичних вчинків на протязі його діяльності;
- розкрити значення політичної діяльності В. Винниченка для розвитку українського національно-визвольного руху і національної державності на різних етапах.

Робота складається з трьох розділів і висновків. У першому розділі йдеться про дореволюційний етап розвитку політичної діяльності В. Винниченка, про становлення його політичних поглядів і переконань та його професійно-революційну діяльність. Другий розділ висвітлює проблему діяльності В. Винниченка в часи відновлення української державності в умовах Української національно-демократичної революції. Зокрема тут розглядається його діяльність у Центральній раді та на посаді очільника Генерального Секретаріату в процесі боротьбі за повалення гетьманського режиму генерала П. Скоропадського та на посаді голови Директорії УНР. Значна увага тут приділена несприятливим умовам, в яких йому довелося діяти та його емоційно-психологічному стану. Нарешті в третьому, останньому розділі роботи знайшов своє відображення емігрантський період життя Володимира Кириловича та його спроби повернення в Україну. У висновках підводиться стислий підсумок викладеного в роботі матеріалу.

Розділ I. Початок політичної діяльності В. Винниченка

В. Винниченко народився в селі Веселий Кут Єлисаветградського повіту 14 (26) липня 1880 р. в селянській родині. З дитинства він виявляв неабиякі здібності. Його багатолітній друг Юрій Тищенко (Сірий), у брошурі, надрукованій в Києві у 1919 р. згадував, що будучи талановитою дитиною він виявляв великий інтерес до навчання, на що звернула увагу вчителька народної школи порадивши його батькам віддати дитину в середню школу¹. Це перша подія, яка вирішило його майбутню долю.

У 1890 р. 10-річний Винниченко став учнем Єлисаветградської гімназії. Період гімназичного навчання позначився для нього протистоянням з вчителями. Спираючись на доктрину виховання і навчання Російської імперії, вони прагнули перетворити молодого Винниченка на типового російського інтелігента. Але той не бажав підкорятися правилам. Він спеціально говорив на своїй рідній мові як з гімназистами, так і з вчителями, підкреслюючи що він походить з селянського роду. Під час цих подій він став замислюватися, чому його мова, якою розмовляє більшість людей в його оточенні висміюється і забороняється².

Форми протесту Володимира мінялися з кожним роком навчання. Спочатку він перестав добре вчитися і його залишили на другий рік. Подорослішавши, він організував групу, до якої увійшли його однодумці. Заснувавши гурток, Володимир Винниченко разом з однодумцями починає політичну боротьбу в межах гімназії відстоюючи свою рідну мову і людські права як свої, так і свого близького оточення. У подальших планах було розширити діяльність за межі навчального закладу, проводячи просвітницьку діяльність серед народних мас, розповідаючи їм про несправедливість і боротьбу за кращу долю³.

Просвітницька діяльність В. Винниченко не встигла вийти за межі гімназії. Справа обмежилася простими розмовами серед гімназистів. Однак і

¹ Тищенко Ю. Хто такий Винниченко. – С. 6.

² Там само

³ Тищенко Ю. Хто такий Винниченко. – С. 8.

цього було досить, щоб його впустили з гімназії з довідкою про закінчення семи класів. Це не було виключення, оскільки воно не давало можливості отримати атестат зрілості екстерном.

Покинувши гімназію, Винниченко не повернувся у батьківський дім, а пустився в подорож по Україні, заробляючи на свій прожиток у поміщицьких маєтках та поденною працею на залізницях і придивляючись до життя простого народу. В цей час він твердо вирішив здобути вищу освіту і стати письменником.

Повернувшись до дому, він самостійно опанував гімназичну програму і, склавши іспити, у червні 1900 р. отримав атестат. Того ж року він став студентом Київського університету. Саме тут він вступив у ряди «Української студентської громади», що була осередком Революційної Української партії (РУП), заснованої в лютому 1900 р. в Харкові Д. Антоновичем, Б. Камінським, Л. Мацієвичем і Л. Русовим¹.

Поява В. Винниченка активізувала підпільне студентське життя. Активність студентів все більше зосереджувалася на соціальних проблемах і на агітації серед робітників. Спілкування студентів з робітниками непокоїло жандармерію. Винниченко потрапив під таємне стеження. Завдяки своїй обережності і уважності, тривалий час у нього виходило уникати жандармерії, отримавши прізвисько "Скорий". Однак під час студентських виступів в Києві 1902 р. була розкрита його організаторська діяльність, і врешті він був відрахований з університету без права повторного вступу до навчальних закладів імперії². 9 (22 лютого) він був взятий під варту. Але місячне слідство, яке проводилося у Лук'янівській тюрмі не дало конкретних результатів і юнака довелося звільнити. У березні 1902 р. по Департаменту поліції Винниченкові було заборонено жити в Києві та інших університетських містах. Він виїхав на Поділля і оселився у містечку Кодима під негласним наглядом поліції, де продовжував займатися літературною діяльністю.

¹ Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. [Текст] / Т. Гунчак - К., 1993. - С. 35.

² Лозинська Л. О. Громадсько-політична діяльність В. К. Винниченка в дореволюційний період. [Текст] / Л. О. Лозинська - К., 1999. - С. 4.

У червні 1902 р. з Київського університету властям надійшло свідоцтво в якому вказувалося що, Володимир Кирилович Винниченко не прослухав повний університетський курс і не удостоєний наукового ступеня, без якого на нього не поширюються додаткові права і привілеї. Для В. Винниченка це означало, що він позбавляється права на відстрочку від військової служби і в подальшому на нього чекала служба в імператорській армії¹.

Винниченко призивався як нижній чин до 5-го саперного батальйону, розташованого у Києві, але не як солдат, а як «вільновизначенець» (рос. «вольноопределяющийся»). Цей статус мали нижні солдати з повною загальною середньою освітою, яке дозволяло їм отримувати певні службові привілеї. Разом з тим, як людина неблагонадійна В. Винниченко під час служби був під особливим наглядом. Командування не залишало байдужим минуле життя В. Винниченко. Вони боялися, що він може почати соціальну пропаганду серед інших солдатів. Проте в цьому помічений не був.

Натомість, користуючись послабленнями, наданими його статусом, він ввечері переодягався в цивільне й зустрічався з робітниками, які піддавалися рупівській агітації. Так тривало кілька місяців. Але врешті він був викритий. Дізнавшись, що його мають заарештувати за нелегальну пропагандистську діяльність він 1 (13) лютого 1903 р. самовільно залишив військову частину і одразу поїздом виїхав за кордон.

Під чужим прізвищем Зиновія Дедевича Винниченко прожив у Львові п'ять місяців. Тут він інтенсивно працював у Закордонному комітеті РУП, організованому у грудні 1902 р. Він розпочав робочу діяльність в партійних газетних виданнях ("Праця" і "Селянін"), організовував серійний випуск агітаційних матеріалів у львівському виданні "РУП". Ця друкована продукція нелегально переправлялася через російський кордон і поширювалася серед робітників і селян. Надалі Винниченко став займатися не тільки виготовленням,

¹ Панченко В. Молоді літа Володимира Винниченка [Текст] / В. Панченко // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіях – 1996. - № 3 - 4. – С. 152.

але й поширенням агітаційного матеріалу, особисто перевозячи літературу за кордон.

Але при цьому він не знав, що був оголошений у розшук і що «гончий лист» на нього надійшов в усі прикордонні пункти. Мета розшуку полягала, у визначенні місця знаходження Винниченко і подальшого його затримання для того щоб повернути дезертира назад в військовий батальйон¹. Винниченко розумів що є військовим дезертиром і всіляко переховувався від жандармерії.

У липні 1903 р. візник-контрабандист за винагороду у 30 карбованців видав Винниченка жандармам під Волочиськом. При ньому був знайдений паспорт австрійського підданого львівського студента Генріха Долинського та багато нелегальної літератури, здебільшого написаної ним самим. Винниченко був переправлений на гарнізонну гауптвахту в Київ.

Справу Винниченка вели військові власті та жандарми. Йому інкримінувалися дезертирство, втеча за кордон, користування чужим паспортом, перевезення нелегальної літератури й участь у революційній діяльності. 5 (18) вересня 1903 р. військовим судом він був засуджений на тримання у дисциплінарному батальйоні у Воронежі строком на один рік шість місяців². Проте це було лише покарання за військовий злочин. Поки тривало слідство у політичній справі Винниченко залишався на гауптвахті.

Людина вибухової вдачі, затиснутий у жорна царської каральної машини Винниченко не витримав психологічного тиску і у жовтні 1903 р. вчинив спробу самогубства. Але його врятували тюремники, витягши напівживого із зашморгу. Під вартою Винниченко пробув ще рік, до тих пір поки 11 (24) вересня 1904 р. царем Миколою II на честь народження спадкоємця престолу маніфестом була оголошена амністія, яка означала припинення політичної справи. В. Винниченка мали звільнити після 15 місяців ув'язнення.

Однак амністія не стосувалася військової служби і з листопада 1904 р. Винниченко продовжив службу, але вже в іншому саперному батальйоні. Проте

¹ Соловей Д. Гончий лист за В. Винниченком 1903 р. [Текст] / Д. Соловей // Україна - 1929. - № 12. - С. 105.

² Лозинська Л. О. Громадсько-політична діяльність В. К. Винниченка в дореволюційний період. - С. 8.

у грудні того ж року він все ж таки був звільнений в запас. Його одразу кооптували до Центрального комітету РУП і скоро він знову був відряджений за кордон до Львова.

Нове повернення Винниченка в Україну відбулося вже під час першої російської революції 1905 - 1907 рр. після царського маніфесту від 17 (30) жовтня 1905 р. Повернувшись до Києва, він домогся поновлення свого студентського статусу на правничому факультеті університету, склав екстерном іспити і здобув вищу освіту¹.

Одночасно він займався напруженою політичною діяльністю. Разом з товаришами по РУП С. Петлюрою., Д. Антоновичем і М. Поршем склалі ініціативної групи В. Винниченко домогся скликання з'їзду партії, який припинив існування РУП, замість якої постала Українська соціал-демократична робітничка партія, яка за своїми світоглядними й тактичними характеристиками була наближена до загальноросійської соціал- демократичної партії меншовиків, поєднуючи ці характеристики з вимогою встановлення автономії України².

Після поразки грудневих повстань 1905 р., зрозумівши, що знову опинився у полі зору царської поліції В. Винниченко у січні 1906 р. знову виїхав до Австро-Угорщини. Однак він не зміг довго переховуватися у безпечному Львові, коли тривала революційна боротьба, і вже у травні повернувся до Києва. Користуючись проголошеними царським маніфестом свободами, українська інтелігенція в цей час розвивала мережу культурно-просвітницьких організацій - «Просвіт» . У червні 1906 р. В. Винниченко разом з А. Жуком, беручи участь в цьому процесі, виявили прагнення до спрямування діяльності бібліотеки київської «Просвіти» на робітниче середовище, а не на обслуговування запитів інтелігенції, як на цьому наполягала більшість присутніх членів «Просвіти» на чолі з М. Грушевським. Позиція Винниченка полягала в тому, що робітникам потрібна популярна соціал-демократична

¹ Панченко В. Молоді літа Володимира Винниченка - С. 155.

² Шевчук В. П. Історія української державності. [Текст] / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко - К., 1999. - С.173.

література. Він не бачив сенсу у стягненні до бібліотеки «усякого мотлоху з Женеви і Львова». Однак більшістю голосів пройшла пропозиція про те, щоб при створенні бібліотеки витрачати гроші на україніку. У питанні про те, яка література має друкуватися видавництвом «Просвіти» Винниченко та інші соціалісти також протиставили себе більшості. Вони наполягали на виданні агітаційної літератури та політичних підручників для дорослих. Всі інші вважали за доцільне видавати підручники для українських шкіл і відмову від партійно-політичної спрямованості¹.

Отже, Винниченка більше хвилювали тактичні питання, а його опонентів - стратегічні. Однак виявилось, що і тактичні, і стратегічні плани будувалися на піску. Царський уряд у боротьбі з революцією приділяв особливу вагу знищенню українства. Жандарми вважали однаково небезпечними й підпільні соціал-демократичні видання, й шкільні підручники, й ліберальні газети, друковані українською мовою. У вересні 1906 р. Винниченко був заарештований у справі газети «Громадська думка», що видавалася Є. Чикаленком - українським меценатом, який підтримував його літературну творчість. У протоколі першого допиту Володимир Кирилович власноруч написав, що ні до якої нелегальної політичної організації не належить і займається тільки літературною працею². Однак його довго тримали під вартою у Лук'янівській тюрмі разом С. Єфремовим, А. Жуком і В. Степанівським за підозрою в «українській змові», осередком якої мала б бути редакція «Громадської думки», Згодом його випустили, але слідство у справі тривало. Весь цей час Винниченко жив у Києві.

Суд у справі редакції газети «Громадська думка» мав відбутися 12 (25) жовтня 1907 р. Довідавшись, що йому загрожує каторга, В. Винниченко в день суду перетнув російський кордон і прибув до Львова. Він знову перетворився на політичного емігранта.

¹ Кульчицький С. В. Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. - С. 44.

² Лозинська Л. О. Громадсько-політична діяльність В. К. Винниченка в дореволюційний період. - С. 15.

Черговий період втечі Винниченко тривав з 1907 до 1914 року. За цей довгий проміжок часу він встиг прожити в різних європейських країнах (Франція, Італія, Швейцарія та Німеччина). В Австро-Угорщині відвідував етнічні українські території. За допомогою підроблених документів, виїжджав до Харкова, Києва і Петербургу.¹

Живучи у Парижі В. Винниченко увійшов до створеної у 1908 р. «Української громади», яка організовувала національне життя емігрантів. Її чисельність не перевищувала кількох десятків людей і вона існувала на членські внески. Мета "Громади" полягала в уникненні політизації і залишенні тільки національно-інформаційною організацією, що повинна об'єднувати всіх українців. При «Громаді» діяла бібліотека, яку постійно поповнювали свіжою пресою та інформбюро. На зборах організації підіймалися питання національного життя, окрім цього проводилися музичні вечори та був організований хор. Сама «Громада» - допомагала українцям, які приїжджали до Парижу.

Вступивши до «Громади» Винниченко порушив її розмірене життя. Під час виступів в організації, Винниченко звернув увагу на безралічних членів організації до її діяльності і на тих, хто здавався йому підозрілим². Організація взяла до уваги зауваження В. Винниченко і через рік, в жовтні 1910 року виключила деяких незацікавлених членів. Інші були зобов'язані виплачувати членські внески. Відбір нових членів проводився суворіше, тільки після письмової згоди інших активних членів організації³. В. Винниченко активно працював в «Українській громаді» аж до свого від'їзду з Парижа у 1914 р.

Однак слід зазначити, що, перебуваючи в еміграції, В. Винниченко був не стільки професійним революціонером, скільки письменником. Здебільшого в цей період він займався активною літературною діяльністю, висвітлення якої

¹ Винниченко Р. Володимир Кирилович Винниченко (біографічна канва). [Текст] / Р. Винниченко - Нью-Йорк, 1953. - С. 12.

² Миронець Н. Епістолярна спадщина Володимира Винниченка як джерело просопографічної інформації [Текст] / Н. Миронець // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. - Кіровоград, 2000. - С. 11.

³ Лозинська Л. О. Громадсько-політична діяльність В. К. Винниченка в дореволюційний період. - С. 16.

виходить за рамки теми пропонованої роботи. Однак разом з тим слід відзначити, що деякі його літературні твори мали й політичний резонанс. Зокрема, це стосується повісті «Чесність з собою», яку багато сучасників вважали «аморальною»¹.

Творчість Винниченка була засуджена і соціалістами, з якими він співпрацював. Він чесно характеризував соціалістів. У своїх творах він не намагався зробити з них героїв, навпаки він підкреслював їх недоліки та гріхи, такі ж як і у інших людей. На твори Винниченка звернув увагу М. Горький, який критично відгукувався про них. На його думку, в творах соціалісти характеризувалися лише в негативному ключі як розпусні, збочені і нерозумні люди².

Володимир Кирилович усвідомлював, що революція в першу чергу є насильством в країні. Він спостерігав в майбутніх революціонерів, його товаришів це бажання, яку у свій час показував Ф. Достоевський. Винниченко не мав ілюзії щодо штучного вдосконалення людської природи.

Винниченко, знаходячись в еміграції завжди прагнув повернення на батьківщину. Життя у Франції для нього не мало ніяких перспектив. Перед початком війни, він хотів повернутися на батьківщину і здатися владі, відсидівши покладений йому строк. Він просив знайти йому адвоката і надати допомогу під час проходження у Є. Чикаленко, але той не пішов йому на зустріч.

Врешті-решт в дорогу покликав партійний обов'язок: необхідно було проводити конференцію УСДРП. На початку червня 1914 р. В. Винниченко з дружиною Розалією Яківною Ліфшиць, з якою побрався під час еміграції, під чужим прізвищем перетнув кордон. 10 червня в околицях Катеринослава у лісі відбулася конференція українських соціал-демократів. Партія поступово

¹ Чикаленко Є. Щоденник (1907 - 1917) [Текст] / Є. Чикаленко - Львів, 1931. – С. 190.

² Горький М. Собрание сочинений в 30 томах. [Текст] / М. Горький - М., 1955. - Т. 29. - С. 177 - 178.

оживала після погромів під час реакції. Відновилися зв'язки між партійними осередками в Харкові, Києві, Полтаві, Одесі Кам'янець-Подільському¹.

З початком Першої світової війни, у Володимира Кириловича не було можливості виїхати за кордон знову, оскільки всі межі перетворилися в поле бою і були закриті. Також жандармерії стало відомо, що він перебуває на території Російської імперії і полювання за ним почалася знову. Дійсно, в усі жандармські управління були розіслані інформація про те, що мета Винниченко полягає в допомозі роботи УСДРП. Завдання жандармерії полягав в його знаходженні і таємному нагляді².

Дружина поїхала до батьків, що жили у Москві і легалізувалася під дівочим прізвищем. Винниченко відбув на з метою втекти з країни. Оскільки через активні воєнних дій цього зробити не вдалося, Винниченко вирішив слідувати в Москву до дружини. Там йому довелося проживати таємно, ховаючись від активного розшуку.

Ведучи таємне життя, Винниченко разом зі своєю дружиною проживали в готелі на Тверській вулиці. Його давній друг Ю. Тищенко в цей же час також виявився в Росії, для заповнення документів, щоб безперешкодно поширювати поставки української літератури за кордон. Їх зустріч відбулася завдяки осередку УСДРП. Зустрівшись обидва в Москві, вони вирішили призупинити свою політичну діяльність і займатися тільки агітаційною літературою. За допомогою тієї ж УСДРП вони обзавелися новими паспортами, оскільки людина займався їх видачею був членом їхньої партії.

Тим часом поки В. Винниченко займався агітаційною літературою разом зі своїм другом, війна набирала сильніші оберти. Для українського населення за межами Російському імперії відбулося поворотна подія. В ході Галицької битви, австро-угорська армія перестала бути боєздатною. З захопленням Перемишля, Східна Галичина і деяка частина Буковини були окуповані Росією. Для українців на цих землях чекали глобальні зміни, а інтелегенції - респресії.

¹ Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. [Текст] / Г. Костюк - Нью-Йорк, 1980. - С. 39.

² Лозинська Л. О. Громадсько-політична діяльність В. К. Винниченка в дореволюційний період. – С. 18.

Школи ставилися російськомовними, все українське заборонялося. Почалася русифікація і жителям західноукраїнських земель нав'язувалася, що вони росіяни.

В. Винниченко хотів хоч якось перешкоджати знищенню всього українського на західних територіях, але не міг висловлюватися публічно оскільки переховувався. Він знайшов вихід у відкритому листі адресованому М. Горькому. У цьому листі він критикував Росію, як країну яка воює за свободу. Він вказував, що Польща, Сербія, Бельгія, про які згадує російська пропаганда, не так нещасні, як Україна і її народ. У листі зазначалося, що у цих країн є "душа", коли в українців відбирають все українське, забороняючи їм так себе визначати. Винниченко також розкритикував все російське суспільство, письменників, публіцистів і видних діячів за те, що вони мовчать і висловлюються тільки тоді, коли їм це дозволяє влада. Лист закінчувався проханням, щоб М. Горький і всі інші висловилися про тиранію по відношенню до українців¹.

М. Горький проігнорував звернення. Варто відзначити, що деякі українські книжкові видання змогли продовжити роботу, оскільки розповсюдження національних видань за межами українських губерній не було заборонено, хоч за ними і вели активне спостереження.

У січні 1915 року Володимир Кирилович відвідав Петроград, до місцевого осередку УСДРП. Олег Шульгін заставши в той період Винниченко, характеризував його в першу чергу не як соціаліста, а як людину з багатою життєвою історією. Членів УСДРП вже тоді надихав його життєвий шлях революціонера, вселяючи довіру кожному. Як соціаліст, він надихав кожного до здійснення революції, розповідаючи солдатам місцевого гарнізону, про щасливе життя, невеликий робочий день і про інші соціальні привілеї².

На основі спогадів О. Шульгіна, варто звернути увагу на "обробку" місцевого Петроградського гарнізону Володимиром Винниченко. Оскільки

¹ Цит. за: Кульчицький С. В. Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. - С. 66 - 67.

² Шульгін О. шкільні роки і революція 1905 р. Збірник на пошану Олександра Шульгіна (1889 - 1960) [Текст] ГО. Шульгін - Париж - Мюнхен, 1969. - С. 292.

саме цей гарнізон вніс одну з вирішальних ролей у поваленні царського режиму.

Влітку 1915 р. В. Винниченко відвідав Харківщину, де жив у будинку під Мерефою у селі Карачівка. Тут відбувалося чимало зустрічей з представниками харківських і катеринославських осередків УСДРП.

Для відновлення газетної агітації на зборах було вирішено створення тижневика «Слово». Формально, цей тижневик створювався з метою несення інформації про життя робітничого класу, а за фактом служив агітаційним матеріалом, який поширювався серед українського населення. Редактором був обраний номінальна людина не українського походження і губернатор схвалив вихід тижневика. Редагуванням займався Винниченко.¹

У 1916 році, жандармерія отримала зведення з нарисом сепаратистського руху українців в межах імперії. У зведенні згадувався тижневик "Слово", його справжня редакція і призначення газети. В руках жандармерії знову опинилася інформація про Винниченка, його діяльність і місцезнаходження. Справжня інформація як жандармерія дізналася про Володимира Кириловича невідома, але швидше за все вдалося дізнатися його за допомогою унікального стилю написання різних статей².

Дізнавшись про відновлення таємного стеження, Винниченко вирішив знову залягти "на дно". Він скасував свою поїздку на з'їзд УСДРП в Катеринославі і перестав займатися активною агітаційною діяльністю.

В ході конференції УСДРП, з'ясувалося що в осередку знаходився інформатор. За всіма членами проводилася стеження. Надалі почалися активні дії з боку жандармерії. Всі лідери були арештовані і партія припинила своє існування. Винниченка, якого знову вдалося "вислизнути" від влади, сховався від них в санаторії недалеко від Москви, де працювала його дружина. Він

¹ Тищенко-Сірий Ю. Винниченко в революційному русі 1914 - 1916 рр. [Текст] / Ю. Тищенко-Сірий// Володимир Винниченко. Статті і матеріали УВАН у США. - Нью-Йорк, 1953. – С. 48.

² Гермайзе О. Ю. Матеріали до історії українського народу і світової війни [Текст] / О. Ю. Гермайзе // Український археографічний збірник. - К., 19261 – Т. 1. - С. 331.

дозволяв собі далі займатися літературною діяльністю, але максимально обмеживши себе від зовнішнього світу.

Таким чином, завершився дореволюційний етап політичної діяльності Винниченка. Протягом цього етапу він вів бурхливе революційне життя і став однією з провідних постатей українського суспільно-політичного руху, отримавши досвід політичної діяльності в несприятливих умовах царського режиму. Цей досвід виявився дуже цінним вже на етапі Української національно-демократичної революції.

Розділ 2. Діяльність В. Винниченка у часи Української революції

Лютнева революція 1917 р. і повалення самодержавства виявилися для В. Винниченка, що переховувався від поліції у підмосковному санаторії, цілковитою несподіванкою. Одразу ж в нього виникло прагнення повернення в Україну, де вже відбувалася організація національних політичних сил навколо утвореної 3 березня 1917 р. Української Центральної Ради (УЦР).

Однак в Києві, куди він повернувся у березні, на Винниченка чекала не дуже приємна звістка. При вирішенні питання про кооптацію до складу Центральної ради його кандидатуру було «більшістю голосів провалено»¹. Причини цього провалу залишилися невідомими². Значно привітніше зустріли Винниченка товариші по УСДРП, оскільки вони мали гостру потребу в кадрах, особливо такого ж рівня як він. Винниченка одразу «навантажили» великою кількістю справ. Передусім він зайнявся проектом видання «Робітничої газети», як було вирішено називати орган Центрального і Київського комітетів УСДРП, головним редактором якого був призначений Винниченко.

30 березня (12 квітня) 1917 р. перший номер цієї газети побачив світ з передовою статтею головного редактора. Вона одразу ж стала популярною не тільки серед соціал-демократів, а також у ширших колах українського населення. Надалі Винниченко згадував, що спочатку отсутовал мінімальний бюджет для випуску газет (3000 карбованців). Завдяки взятими кредитами і допомоги у фінансуванні вийшов перший випуск. Надалі газета повністю себе окупила, завдяки високому попиту серед читачів³. Варто відзначити, що успіх газети безпосередньо залежав від В. Винниченка. До того моменту він уже встиг стати відомим літератором і одним з відомих осіб в новоствореній державі. Редакція здійснювалася особисто Володимиром Кириловичем до вересня 1917 року, встигнувши випустити 114 номерів. Пізніше справу було

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. [Текст] – Т. 1. – К., 1996. - С. 46.

² Верстюк В.Ф., Осташко Т.С. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – С. 35.

³ Винниченко В. Відродження нації. - Ч. 1. – С. 78.

передано колегіальному органу - комітету. Але й тоді внесок Винниченка у видання газети був дуже вагомим, якщо не вирішальним.

4 - 5 (17 - 18) квітня 1917 відбулася конференція УСДРП, на якій визначити подальший політичний розвиток партії. Були затверджені основні концепції соціалістичного розвитку при одночасній демократизації держави. Партія затвердила самостійність української революції від революції яка відбувалася на територіях вже колишньої Російської імперії. Була прийнята резолюція з орієнтацією на розвиток автономно-федералістської України¹.

Винниченко був найважливішою фігурою партії. Створюючи і приймаючи значущі резолюції і документи, він заслужив величезний авторитет серед революційних діячів. Наступною політичною шаблем в його кар'єрі, було становлення лідером партії і обрання Володимира Кириловича до складу Центрального Комітету, отримавши політичний вплив за межами своєї партії. А відтак – цілком закономірно, що Український національний конгрес відкритим голосуванням 8 квітня 1917 р. обрав Винниченка (разом з С. Єфремовим) заступником голови УЦР М. Грушевського². Отже справедливим є твердження самого В. Винниченка, що він потрапив до Центральної Ради не від царських «канцелярій», спокійного влаштування життя, а від плугів, майстерень, підпілля, тюрем, неспокійного життя, життя солдата підпільної революційної армії³. Таким чином не лише компенсувався прикрий «провал», з кооптацією до складу Центральної Ради, а й відкрилися небачені раніше можливості для безпосереднього впливу на ситуацію в Україні.

Ставши заступником голови УЦР, корифея і визнаного лідера українського національного руху М. Грушевського, В. Винниченко, який сам був амбітною і самодостатньою фігурою, не згідною жити за чужими рецептами, плідно співпрацював з ним. Це пояснюється тим, що в цей період їх погляди цілком співпадали. Обох лідерів національного руху єдило прагнення до народоправства як вищого соціального ідеалу. Вважаючи національно-

¹ Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. - К., 1999. [Текст] / В. Ф. Солдатенко - С. 141.

² Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. – Т. 1. - С. 60.

³ Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. [Текст] / В. Винниченко - К., 1991. – С. 16.

демократичну революцію породженням і складовою частиною революції в Росії, впроваджуючи в уми усталених, що першим будівельним кроком будівництва держави виступає закріплення і поглиблення демократичних перетворень у Росії в цілому. Тому українці мають зробити свій внесок у справу подальшого розвитку революції, повинні об'єднати свої зусилля з діями інших демократичних сил і рухів.

Сутність стратегічної мети, на яку орієнтувалося українство, була гранично ясною і чіткою. М. Грушевський зазначав, що український народ зовсім не хоче ні від кого відмежовуватися, ціллю українців є будівництво долі землі без сторонніх повчань та впливів. Також він наголошував, що як тільки край звільниться від цього, ми станемо такими могутніми, що забудемо про конкуренцію та захист від втручань¹.

В. Винниченко стверджував, що ніякої самостійності не може й бути, а ті, хто яро її відстоює просто пройняті національним почуттям. На конференції укр. соц. - дем. роб. партії, у квітні, питання про самостійність зустрілося з негативним відношенням. За самостійність висловилося з усієї конференції тільки дві-три людини².

Винниченко був затятим прихильником автономного розвитку держави. Він бачив в українцях великі можливості, потенціал яких потрібно розкрити шляхом децентралізації замість колишнього централізму імперії. Управління в різних галузях держави повинні проводитися народом, забезпечивши їм широке місцеве самоврядування.³

Обґрунтовуючи концепцію Української революції М. Грушевський і В. Винниченко наголошували на безкласовості і безбуржуазності нашої нації, що на противагу від інших не встигла «роздертися» антагоністичними суперечностями. Це й створювало об'єктивні переваги для справи національного відродження. Форсування з висуненням соціальних гасел

¹ Грушевський М. Звідки пішло українство і до чого воно йде. [Текст] / М. Грушевський // Великий Українець. Матеріали з життя і діяльності М. С. Грушевського. - К., 1992. - С. 88 – 89.

² Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 1. - С. 43.

³ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 1. - С. 44 - 45.

розглядалося до певного часу небажаним, таким, що може розколоти український рух, зашкодити досягненню мети відродження української державності¹.

Дуже непростим було ставлення Винниченка до лідера самостійницької течії національного руху М. Міхновського. Винниченка дратували самостійницькі гасла Українського військового клубу ім. П. Полуботка, очоленого Міхновським. Він, як і більшість у Центральній Раді, вважав їх провокаційними. Утім лідерам УЦР довелося визнати помилковість своєї позиції у створенні Першого українського полку ім. Б. Хмельницького. Як відомо, вони сміливо висловлювалися проти організації та створення власних українських військових підрозділів. На перших етапах українського державотворення, Винниченко дотримувався антимілітаристських поглядів і критично відгукувався про будь-яких ініціатив про їх створення. Однак створений поза волею Центральної Ради, з ініціативи саме Міхновського і керованого ним клубу ім. П. Полуботка богданівський полк саме їй склав присягу на вірність і УЦР мусила змінити позицію, хоч зовні намагалася вдавати, що українізація армії нею контролюється.

Цей урок не пройшов для лідерів УЦР марно. Вже на Першому військовому з'їзді вони взяли переконливий реванш. Грушевський і Винниченко зробили все, щоб дискредитувати Міхновського, який був ініціатором проведення цього з'їзду, і спрямувати його хід у потрібне їм русло. У хід було пущене все, навіть фізичне відсторонення Міхновського з трибуни, щоб провести в керівники військового форуму маловідомого в той час у військовому середовищі С. Петлюру. Той таки Петлюра під тиском Грушевського і Винниченка став головою Українського генерального військового комітету (УГВК), що у повному складі (18 осіб) увійшов до складу УЦР². І хоч до цього комітету увійшов і Міхновський, його одинокий голос просто губився у Центральній Раді.

¹ Субтельний О. Україна: історія. [Текст] / О. Субтельний - К., 1994. - С. 428.

² Солдатенко В. Ф. Становлення української державності і проблема збройних сил (березень 1917 р. - квітень

Як соціаліст В. Винниченко не був схильний до більшовицького радикалізму, незмінно відмежовувався від їх максималістських планів. Такі плани тлумачилися як передчасне забігання вперед навіть у момент поглиблення загальної кризи і збільшення шансів РСДРП(б) на прихід до влади. У промові на ТМ з'їзді УСДРП Винниченко поділився своїми міркування щодо можливих варіантів вирішення питання про влади. Він рішуче заявив, що деякі соціалісти-утопісти гадають, мов би Росію можна перетворити на соціалістичну громаду. За його словами, темнота, анархія та невміння користуватися волею унеможливило закріплення всіх здобутків революції. В. Винниченко наголосив, що для Росії соціалістичне міністерство було б загибеллю, а для соціалізму – дискредитацією і все, що повинні робити соціалістичні міністри – це підтримувати мир. А ось упорядкувати край, налаштувати економічний апарат – не входить до їх обов'язків. Тоді ж він ділився своїми думками, що сучасне коаліційне міністерство вестиме стару політику, отже, покладати на нього надії не слід. У Петрограді анархія, повний розвал, голодування мас, відсутність дійсної влади. «Наше завдання - організація і переведення влади на місцях», - казав громадський діяч¹.

Винниченко вважав, що створення української нації необхідно досягати дипломатичним і легентімним шляхом. Його першочергове мета полягала в переговорах з Тимчасовим урядом, для досягнення обопільного компромісу. Йому потрібно було довести що українська нація не несе ніякої загрози Росії, їх мета одна - забезпечення миру і спокою всередині новоутворених держав. Набуття гарантій і зізнань Тимчасового уряду дозволило б Україні стати визнаною республікою іншими великими державами.

12 травня 1917 р. Центральна Рада прийняла резолюцію, в якій уповноважила делегацію, що репрезентувала всі українські партії та організації передати Тимчасовому урядові вимогу українського народу. Делегація у складі дев'яти осіб на чолі з В. Винниченком виїхала до Петрограда. Зазначені вимоги

1918 р.) [Текст] / В. Солдатенко // Український історичний журнал – 1992. - № 5. – С. 40.

¹ Цит. за: Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції у 4-ї тт. [Текст] / П. Христюк - Відень, 1921.- Т.2.-С. 30-31.

були сформульовані у дуже скромній формі і були дуже обмеженими і, як зазначають С. Кульчицький та В. Солдатенко в значній мірі належать перу Винниченка¹. Сам він вказав, що делегація хотіла, щоб влада висловила своє прихильне відношення до автономії України, але тільки принципово. «Не заводьте її зараз, ми готові стільки там треба ждати здійснення цього постулату; не вирішуйте навіть його тепер, не кажіть, що так і буде, заявіть тільки, що ви прихильно ставитеся», - наголошував В. Винниченко².

Однак уряд після всіляких принижень та образ відмовив українцям в їх домаганнях. І чи не найбільше переживав невдачу голова делегації - В. Винниченко. Особливо ж його вразило цинічне, зверхнє і брутальне ставлення до справедливих національних вимог з боку російських демократичних сил, що вишикувалися в єдиний фронт боротьби з національними рухами.

Останнє було однією з визначальних причин, що призвели до ініціювання Центральною радою підготовки акту про державницькі наміри українства. Саме Винниченкові випала висока честь підготовки І Універсалу УЦР, і він, як завжди, написав документ владною рукою, не передовіряючи надважливого доручення будь-кому.

Центральна ідея І Універсалу, оголошеного на Всеукраїнському військовому з'їзді 10 (23) червня 1917 р. полягала у словах: «Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Усі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори. Ті ж закони, що мають давати лад по всій російській державі, повинні видаватися у Всеросійському Парламенті»³.

Слід зазначити, що створення І Універсалу проливає світ на деякі риси характеру В. Винниченка. Він був людиною нежорсткою, схильний до

¹ Кульчицький С. В. Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. – С. 92.

² Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 1. - С. 166.

³ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. - Т. 1.- С. 101.

поступок та компромісів. М. Грушевський пізніше відтворив прикметний епізод: «Саме тоді, роблячи проект обіцяного Центральною Радою Універсалу, Винниченко взявся зробити перший начерк, звичайно дуже поміркований в національних домаганнях, сим разом унісся настроями хвилі і написав свій начерк в таких різких тонах, що присутній С. Єфремов рішуче запротестував, вважаючи такий напрям чистим авантюризмом, і заявив, що не тільки в редакції його брати участь не хоче і не підпише, але й у президії ради не останеться. Винниченко заявив повну готовність «вигладити». Гладити так, що як з жалем потім говорив один з молодих членів редакційного комітету прапорщик Потішко від генерального військового комітету, тільки і остався заголовок «Універсал». Дійсно, деяка загальність і невиразність в стилізації з'явилася як наслідок сеї операції»¹.

Грушевський характеризував Володимира Кириловича як людину, яка не стримував себе у пориві емоцій. У такі моменти Винниченко не міг подолати з ними і він здійснював необдумані вчинки.

В. Винниченко ніколи не виборював для себе показного становища і високих посад. Зайняти ту чи іншу посаду під час революції допомогли попередні події життя Винниченко. Завдяки його заслуженому авторитету і популярності отриманої за його заслуги літератора і мислителя українства, він дійшов до глави виконавчої влади новоствореної республіки.

15 (28) червня 1917 р. він очолив прообраз українського уряду - Генеральний Секретаріат, до складу якого, крім Винниченка входило ще 7 осіб, що очолювали різні напрями діяльності відроджуваної української автономії. Винниченко писав, що це було Міністерство, але в своєрідному розумінні й Центральна Рада не хотіла гратися «бучними» словами, для яких ще не було реальних, дійсних передумов. Він зазначав, що це була Рада Міністрів для української, свідомої, організованої демократії і уряд для тих, хто почував над

¹ Грушевський М. Спомини. [Текст] / М. Грушевський // Київ - 1989. - № 9. - С. 144.

собою примус законів духу, а не законів фізичної сили¹. Він визначав Генеральний Секретаріат як «організацію морально-правової влади»².

Створення Генерального Секретаріату стало важливим моментом Української революції і національного державотворення. Воно означало початок розмежування владних функцій. УЦР тепер зосереджувалася на законодавчій діяльності, а Генеральний Секретаріат брав на себе виконавчі функції³.

В. Винниченко має своє власне бачення місця державотворчих процесів у здійснюваній національній революції. Він вважав, що першочерговою метою було відродження нації, зробити все можливе щоб українці сприймали себе як українці, пробудили в собі почуття власної гідності. Держава на його думку було лише каркасом і необхідним інструментом, щоб українці зрозуміли свою значимість і особливість⁴. Отже, Винниченко, як й інші лідери національного руху дотримувався романтичних ілюзій щодо функцій державності і впевненості, що такий шлях приведе до досягнення бажаного результату.

Переконує в тому «Декларація Генерального Секретаріату», запропонована Винниченком і схвалена УЦР 26 червня 1917 р. У ній доводилася феноменальність формування української влади, цілком відмінної як від європейського, так і від російського зразків. «Не фізичне та економічне насильство; не темнота, затурканість і економічна залежність класів поневолених, не застрахування та гіпнотизування релігією, не нацьковування одної частини пригноблених на другу - не такі засоби дали нам... право і силу вирішувати норми життя, обов'язкові для кожного, хто визнає себе українцем, - стверджується в Декларації. Це право народилось і виросло з одного довір'я чистого, не підмішаного ніяким примусом, законним чи незаконним. І Центральна Рада, приймаючи на себе ту волю і довір'я народу, стала

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 1. – С. 226.

² Там само – С. 227.

³ Політична історія України ХХ століття. [Текст] - К., 2002. - Т.2.- С. 39.

⁴ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 1. – С. 257.

невіддільною, органічно злиною частиною великого цілого»¹. Далі наголошувалося на необхідності перетворення УЦР на законодавчий орган, чому і мусило сприяти утворення Генерального Секретаріату, який мусив «охоплювати всі інтереси українського народу»².

І в момент здійснення поміркованої політики Центральною Радою, Генеральним Секретаріатом, і пізніше В. Винниченко вважав такий курс єдино реалістичним і виправданим. Саме він виключив можливість репресій щодо українства, стверджуючи, що не було жодного вчинку, який би дав право на таке насильство. Володимир Кирилович доводив, що у Тимчасового уряду немає іншого виходу із ситуації, що склалася, і він змушений буде сам ініціювати переговори з українською стороною.

Дійсно, в Петрограді дедалі реалістичніше оцінювали розмах Української революції. На початку липня 1917 р. до Києва для переговорів прибула делегація у складі міністрів Тимчасового уряду І. Церетелі, О. Керенського і М. Терещенка. Результатом переговорів стало досягнення компромісу між сторонами. Згода Тимчасового уряду визнати Центральну Раду і Генеральний Секретаріат державними інституціями з обмеженою компетенцією і без визначення території, на яку поширювалась би їх влада кваліфікувалась як легітимізація автономного стану України, його фактичне здійснення. Так пояснювали позиції української сторони В. Винниченко і М. Грушевський³. Досягнуті в ході переговорів результати були зафіксовані рукою самого Винниченка у II Універсалі Центральної ради від 3 (16) липня 1917 р.

Вплив В. Винниченка на суспільні настрої та прийняття принципово важливих рішень у 1917 р. був масштабним і сильним. Він задавав тон важливим представницьким форумам - таким, наприклад, як Всеукраїнський робітничий з'їзд, що проходив у Києві у липні 1917 р. На ньому він виступив з доповіддю «Сучасний момент в Українському житті і українське робітництво».

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. - Т. 1.- С. 157.

² Там само. С. 158.

³ Винниченко В. Відродження нації. - Ч. 1. - С. 284 -286; Грушевський М. Споми. // Київ - 1989. - № 10. - С. - 144.

Зрозумівши, що делегати зайняли скептичну позицію до помірному соціалізму, демонструючи більш радикальні погляди, Володимир Кирилович змінив свою позицію, торкнувшись приклад більшовизму, знаходячи в цій ідеї позитивні сторони ¹. І хоч в інших виступах (раніших і пізніших) В. Винниченко ніколи більше не висловлював таких симпатій до більшовизму, не солідаризувався з його гаслами, тактичний виграш на робітничому форумі виявився незаперечним. Надалі велика кількість делегатів, причому не лише більшовиків, а й членів українських партій висловлювалися на підтримку більшовиків, але їх виступи йшли начебто в руслі розуміння цієї проблеми керівництвом Української революції, а сполучена з такими сюжетами критика соціально-економічної лінії Центральної Ради не виглядала вже такою радикальною реакцією з місць, з низів, як би вона психологічно сприймалась без заглавної промови В. Винниченка. Це, зрештою, допомогло ухвалити й резолюцію в дусі платформи УСДРП.

Однак гострота знімалася до певної міри, оскільки розрив між суспільними настроями і позицією українських політиків, їх тактичними хитрощами зліквідувати нікому не було під силу. Варто згадати й про те, що окрім національно-політичних питань, не вдалося хоч скільки-небудь наблизити одну до одних платформи УСДРП і українських есерів, які на знак протесту проти того, що їх проект резолюції на означеному з'їзді не пройшов, демонстративно його покинули. Це було промовистим негативним синдромом, оскільки в УЦР, до якого направлялась Всеукраїнська рада робітничих депутатів, обрана з'їздом, співвідношення партійних сил було зовсім не на користь УСДРП. Не обіцяло це нічого доброго і очолюваного Винниченком уряду, що проходив стадію становлення і лише виробляв власний погляд на поточні справи, шляхи визвольної боротьби і національно-державного будівництва.

¹ Кульчицький С. В. Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. – С. 103-104.

Цей прогноз підтвердився в ході візиту нової делегації УЦР, так само очоленої В. Винниченком, до Петрограда у серпні 1917 р. Вона привезла до Петрограду на затвердження «Статут вищого управління Україною» і список генеральних секретарів. Делегація кілька днів принизливо очікувала на прийом у Зимовому палаці, а потім змушена була вислуховувати правоповчальні настанови експертів Тимчасового уряду - Б. Нольде і О. Гальперіна, що відверто глузували з дуже низької правничої освіченості генеральних секретарів. Врешті Винниченко разом з М. Рафесом не витримали і залишили Петроград. Лише тоді ще одного члена делегації Х. Барановського ознайомили з інструкцією Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату, яка обмежував юрисдикцію останнього п'ятьма (а не дев'ятьма, як вимагалось УЦР) губерніями і значно звужувала його компетенцію.

Винниченко не міг вгамувати свого обурення цим документом навіть через кілька років після описуваної події. Він писав, що замість Конституції, була «Інструкція», основна мета якої знищити інститут національної влади України. За словами діяча, ця «Інструкція» заперечувала угоду 16 липня й мала відверте бажання «знищити всі досягнення України в ході революції»¹.

Першою реакцією більшості УЦР (передусім фракції УПСР) було відкинути інструкцію, але поступово гору брала думка поміркованих українських соціал-демократів, уособлювана Винниченком. Вона ґрунтувалася на тому, що в момент, який може бути використаний реакцією проти революції, керуватися емоціями, а не тверезим розрахунком - не лише необачно, а й шкідливо та навіть злочинно, а отже, не слід піддаватися на провокації. В момент обговорення аргументи голови Генерального Секретаріату переважили. УЦР визнала за необхідне подати на затвердження Тимчасовому урядові 9 із 14 генеральних секретарів, означених в інструкції; доручити Малій Раді і Генеральному Секретаріату виробити законопроекти планомірного задоволення потреб трудящих мас робітничої, земельної, харчової та освітньої

¹ Винниченко В. Відродження нації. — Ч. 1. — С. 284 -286; Грушевський М. Спомини. // Київ - 1989. - № 10. - С. - 144.

сферах, негайно розпочати підготовчу роботу до скликання Установчих зборів України і Всеросійських Установчих зборів. Також визначався ряд інших завдань¹.

В результаті інструкція більше приймалася до відома й усім змістом документа підтверджувалося прагнення використати її, а ще більше завоювання демократії, умови революції для ініціювання подальших кроків на шляху національного державотворення.

Водночас ситуація з приводу ставлення до інструкції спричинила й першу урядову кризу. Річ у тім, що Винниченко, на якого під час обговорення інструкції посидалася критика, заявив про намір подати у відставку.

На перший погляд, це був значною мірою імпульсивний крок ображеної і втомленої людини. Однак істотніші причини кризи в Генеральному Секретаріаті корінилися глибше. Так Д. Дорошенко - одна з ключових постатей кризового процесу - бачив їх в амбіціях українських есерів. Їх критику Винниченка і соціал-демократичної більшості в Генеральному Секретаріаті він з вважав несуттєвою і надуманою. Історик писав про те, що есери давно дивилися негативно на те, що головну роль в політиці відіграють ес-деки, на першому місці серед яких – Винниченко. Тому й було таке неприхильне ставлення до Володимира Кириловича. До того ж за словами Дорошенко, есери мирилися з Винниченко поки він був необхідний, але, коли він свою справу вже зробив, його хотіли позбутися. Хоча сам В. Винниченко давно готов був полишити владу й не чіплявся за неї².

В умовах прагнення Винниченка піти у відставку місію утворити новий склад Генерального Секретаріату було доручено комісарові Тимчасового уряду Галичини й Буковини Д. Дорошенку. Формування Секретаріату відбувалося з великими труднощами. Частина секретарів була призначена наперед, багато українських партій відмовилися від запропонованих їх представникам посад, оскільки не бачили в цьому реальної перспективи. Запропонований склад

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. - Т. 1.- С. 249-250.

² Дорошенко Д. Історія України 1917 - 1923 рр. [Текст] / Д. Дорошенко - Ужгород, 1932. - С. Т. 1. - С. 133.

українського з уряду не з знайшов підтримки Центральної Ради, і Д. Дорошенко відмовився від посади очільника Генерального Секретаріату. Новий уряд знову сформував Винниченко. До його складу увійшли помірковані політики. Персонально для В. Винниченка, та й для українського руху таке завершення кризи можна вважати як почесну, в чомусь принципову перемогу.

З часом приходило усвідомлення, що поміркована політика лідерів УЦР входила у дедалі більшу суперечність з радикальними настроями мас. Особливо гостро це виявилось у військовій проблемі. Разом з іншими керівниками Центральної Ради В. Винниченко змушений був рахуватися з тим, що розпочатий почасти з ініціативи клубу ім. ГП. Полуботка, почасти стихійно процес українізації армії набирав обертів, незважаючи на шалений опір Тимчасового уряду, що звинувачував українців в розвалі армії. За цих обставин провідники національно-визвольного руху почали переконувати й себе, й Тимчасовий уряд в тому, що українізація війська цілком вписується в процес демократизації країни, всього суспільно-політичного життя. Двоїстість позиції оформилася остаточно. З одного боку, щоб не втратити вплив на солдатські маси, не можна було відверто заперечувати необхідність українізації. Більше того, треба було підтримувати такі гасла, З іншого – слід було піклуватися про єдність демократичного фронту у всеросійському масштабі, а тому не «робити різких рухів» у делікатній сфері, згладжувати негативну реакцію на процеси, які не контролювалися Центральною Радою.

Була надія, що Тимчасовий уряд оцінить лояльність УЦР і поступово зрозуміє: у формуванні українських військових частин - не загроза боєздатності армії, а шлях до її зміцнення, важливий фактор успішного продовження війни. В. Винниченко пояснював, що «недержавні нації», знаючи, що може зробити національне почуття, хотіли ним зміцнити армію. А саме поставити за нею кулемети, які б вогнем стримували солдатів на позиціях. Винниченко казав, що зовсім не казенний патріотизм, холодний, чужорідний для недержавних націй, а патріотизм своєї землі й націй міг здержати солдата на фронті. Він був впевнений, що солдатам-захисникам треба було наочніше представляти

необхідність оборони власної землі. Треба було розділити всю армію по національностях й поставити їх на території, ближче до рідних околиць, рідних людей. Тоді б не пускали на землю ворогів, щоб жоден кривдник не зміг завдати шкоди й болю близьким¹.

Зживання такої багато в чому ідеалістичної позиції відбувалося дуже повільно й болісно. Не були переконливими ані репресивні заходи Тимчасового уряду проти українізації армії, ані очевидні потреби Української революції, національного державотворення, врешті – настрої українських вояків. І В. Винниченко має розділити всю міру відповідальності за те, що один із найважливіших чинників національної революції не був належно і своєчасно усвідомлений, серйозно підтриманий і розвинутий до перетворення його на гаранта українського державотворення.

Є частина провини Винниченка і в тому, що керований ним уряд, а за ним і Центральна Рада з великою пересторогою, а врешті – негативно поставилися до процесу українізації 34-го армійського корпусу Південно-Західного фронту, його перетворенню на Перший український корпус, як і до формування добровільної військової сили селянства - Вільного козацтва. В обох випадках абсолютизація ймовірних негативів приводила навіть до прямої протидії цілком природним тенденціям². А події, що розгорталися мало не щодня, доводили абсолютну незахищеність Української революції і відроджуваної державності, які нічого не могли протиставити сваволі Тимчасового уряду щодо українства.

Офіційний Петроград для ускладнення відносин з Києвом шукав будь-який привід. У жовтні 1917 р. ним стали чутки про намір УЦР у найближчі часи скликати суверені Українські Установчі збори. В дійсності такого рішення не було. Було тільки рішення, прийняте на Малій Раді 10 (23) жовтня про утворення організаційного комітету та обрання комісії для вироблення

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 1. – С. 129.

² Солдатенко В. Ф. Центральна рада і українізація армії [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал - 1992. - № 6. - С. 34-35.

законопроекту про скликання Української Установчої ради¹. Тобто не йшлося не про строки, а лише про невизначену і досить віддалену перспективу такого кроку. Цього виявилось досить для нової антиукраїнської істерії з боку Тимчасового уряду. В. Винниченко від імені Генерального Секретаріату заперечував закиди зі звинуваченнями в сепаратизмі, наголошуючи на прагненні федералізації Росії. Але було схоже, що Петроград готувався до рішучих кроків. Київській судовій палаті було доручено завести кримінальну справу на Генеральний Секретаріат, а його очільника разом з рядом провідних українських діячів терміново викликано до Петрограда для того, щоб пояснити повідомлення про агітацію на Україні на користь скликання суверенних Установчих зборів². Від такого виклику чекати чогось доброго не доводилося; почали навіть поширюватися чутки про їх арешт у столиці. Однак Винниченко у своїй промові на III Всеукраїнському військовому з'їзді переконував делегатів, які висловилися проти поїздки української делегації до Петрограду, в тому, що поїздка має на меті домогтися остаточної незалежності української виконавчої влади від Тимчасового уряду і делегація твердо стоятиме за скликання Українських Установчих зборів. Вочевидь, голова Генерального Секретаріату, чутливі ший за інших політичних діячів до суспільних настроїв, перебільшував можливі результати свого візиту і проголошував тези, суголосні масовим прагненням моменту.

Доки генеральні Секретарі В. Винниченко, І. Стешенко, О. Зарубін дісталися до Петрограда, давати свідчення було вже нікому. Більшовицький Жовтневий переворот 25 жовтня (7 листопада) припинив існування Тимчасового уряду, що знаменувало принципово новий етап в історії і Російської, і Української революцій.

На якійсь час падіння Тимчасового уряду звільнило руки Генерального Секретаріату, і він під керівництвом В. Винниченка здійснив низку енергійних заходів щодо підпорядкування органів влади в Україні. Ще до повернення В.

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. - Т. 1.- С. 338.

² Верстюк В. Українська Центральна Рада. [Текст] / В. Верстюк - К., 1997. - С. 194.

Винниченка з Петрограду УЦР засудила більшовицький переворот і оголосила невизнання Ради народних комісарів, відмежувалася від декретів II Всеросійського з'їзду рад. Ці обставини й стали визначальними для Володимира Кириловича, який знову готував, з притаманним йому пафосом, для прийняття Центральною Радою черговий державницький документ надзвичайної ваги - III Універсал.

Пояснюючи глибинні мотиви появи цього акту, сам його творець стверджував: «... Для української демократії питання стояло так: або визнати петроградський Уряд Народних Комісарів і йти разом з ним, поділяючи всю його соціальну і політичну програму, або вести цілком самостійну, ні з ким уже не пов'язану акцію.

Центральна Рада вибрала другий шлях... Силою обставин Україна фактично відрізалась од Росії, маючи з нею тільки номінальний федеративний зв'язок. Центральній Раді лишалося тільки відповідним актом зафіксувати цей стан...». Крім того, «Генеральний Секретаріат не міг довше висіти в повітрі як орган якогось центрального правительства, котрого не було, - і не було навіть надії, щоб воно могло утворитись. Він мусить стати правительством Української держави»¹. Такі міркування і стали поштовхом для видання III Універсалу.

Проголошення III Універсалу стало одним із справжніх апогеїв Української революції. Юридично оформлювалося відновлення української державності, яка дістала назву Української Народної Республіки (УНР). Перед Українським народом відкривалися небачені до того можливості для масштабних зрушень як у різних галузях внутрішнього життя, так і в міжнародних відносинах.

Разом з тим В. Винниченка бентежило, що ці епохальні події не справили на націю адекватного враження. Причину цього він вважав в тому, що державницький акт «явився не результатом безпосередньої боротьби, великого

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 2. – С. 74.

напруження сил, що дає при успіху вибух радості». Не заперечуючи значення досягнень української демократії Винниченко наголошував, що робітничо-селянська революція в Росії була саме тою силою, яка, у прямому сенсі, «випхнула» Універсал на світ¹.

Спроба реалізації положень III Універсалу принесла майже суцільні невдачі й розчарування. Швидкого падіння більшовицької влади в Петрограді, яке пророкували майже всі політики, не відбулося. Навпаки, нова влада доводила свою життєздатність і нестримно поширювалася на просторах Росії, захоплюючи у сферу свого впливу й Україну, перетворюючи на свої міцні плацдарми її промислові регіони, південно-Західний та Румунський фронти, а також прифронтову смугу.

На заклик українських діячів до урядів національно-державних крайових новоутворень вибудувати федеративну Росію на засадах однорідно-соціалістичної влади (саме Винниченкові належать виступи з цього питання на засіданнях УЦР, Генерального Секретаріату, він же підписував всі відповідні ноти й звернення до урядів національно-територіальних утворень на теренах Росії²), відгукнувся лише правитель козачого Дону і головного форпосту антибільшовицької боротьби генерал О. Каледін. Цей союз одразу ж викликав різку реакцію з Петрограда, наслідком чого став конфлікт між Центральною Радою та Раднаркомом, в якому В. Винниченко відігравав одну з найпомітніших ролей. Щоправда, поводив він себе часто дуже імпульсивно, емоційно, роздратовано, а часом войовничо-агресивно. У його позиції і діях проглядається обурення і одночасне збентеження, зокрема грудневим ленінським ультиматумом, тоді як в його пам'яті ще свіжими були враження від виступів В. Леніна на захист українських національних інтересів влітку 1917 р. та «Декларація прав народів Росії», яку Винниченко вітав як документ національної справедливості.

¹ Там само – С. 80.

² Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах. - Т. 1. - С. 468, 479, 484, 495, 514 - 515; - Т.2.-С. 48 – 49.

Однак В. Винниченко, мабуть одним із перших в українському керівництві зміг зрозуміти всю слабкість позиції УНР, відсутність у неї надійної перспективи в процесі подальшого загострення конфлікту з сукупними силами соціалістичної революції в Росії й Україні, переведення протистояння в воєнну фазу. Тому він робив відчайдушні зусилля, щоб довести легітимність Харківського з'їзду рад 11 - 12 (24 - 25) грудня 1917 р., На якому Україна ставала радянської Народною Республікою, з новим урядом - Народним Секретаріатом. Падіння впливу УНР, сприяло зміцненню комуністичних поглядів серед населення. Незважаючи на постійну дискредитацію більшовиків з боку українського керівництва, населення все частіше починало вірити в обіцяння комуністів, стаючи на їхній бік. Їх влаштовував гасло про звільнення з під соціального гніту.

Єдиний вихід із ситуації Винниченко находив в розпускі Центральної Ради і повторних виборах. Таке рішення ніхто не підтримав. Відкликання чинного складу ЦР в очах українців означав би кризу в правлінні і невпевнену політику. Також існував ризик, що більшовики можуть зайняти більшість місць, а з цим миритися ніхто не хотів, оскільки був ризик передачі влади російським більшовикам.

Винниченко мислив зовсім протилежно. Він осозновал, що нинішня політика і курс демократії не влаштовує населення. Він вважав за необхідне провести чесні вибори, поступившись владою тим, кого і який політичний курс вибере населення. Також розуміючи, що в такому разі до влади прийдуть більшовики, на його думку більшість робітників і жителів сіл становлять саме українці і вся радянська влада була б українською. В ідеологічній подібності він бачив закінчення війни, а етнічна різниця робила б радянську владу в Україні виключно українською ¹.

В. Винниченко вважав, що причиною хибної орієнтації в той відповідальний момент було невірне розуміння національної ідеї, яку б не здискредитували, коли б не виставляли її як ворожу для соціалістичної

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 2. – С. 163.

революції. За його словами, боротьба двох національних ідей, а саме української й російської, була б безперечно. Але українська ідея, згармонізована з соціальними прагненнями мас, була б дужчою¹.

У 1918 році, в уряді почалась чергова політична криза. Проти Генерального Секретаріату, очолюваного Винниченко, виступили УПСР. Вони вважали, що Винниченко і його однопартійці не вживають ніяких вирішальних дій в самий кризовий для країни момент. Основне звинувачення полягало в тому, що уряд Винниченко не відповідав часу і подією, втратило революційний запал. УПСР вважали першочерговим кроком поліпшення соціально-економічної ситуації, коли курс Генерального Секретаріату характеризувався як національно-політичний. Дані обвинувачення не були "порожніми", оскільки уряд практично не приділяв увагу страждаючому населенню, підтримка українців Винниченко стрімко падала.

УПСР не зупинилися на одній критиці. Перейшовши в активну фазу боротьби, вони вимагали миттєвої відставки уряду Винниченка. Ліве крило есерів вимагало утворення уряду на чолі з ними (М. Полозов, П. Любченко, Г. Михайличенко, В. Еланській, С. Бачинський). Маючи зв'язок в російських осередках есерів, вони вимагали негайного світу з останніми, оскільки війна для українців була руйнівною. У разі передачі їм влади, їх метою було створення радянської України, копіюючи російський уряд. Правиця і центр партії (М. Салтан, М. Чечель, М. Шраг, К. Корж, П. Христюк, І. Лизанівський та інші), приєднуючись до домагання лівого крила щодо відставки уряду В. Винниченка, наполягали а) на утворенні коаліційного кабінету з правих і лівих українських есерів за участю лівих українських соціал-демократів; б) на залученні до державної роботи Рад робітничих і селянських депутатів; в) на продовженні війни з більшовиками до того часу, коли вони припинять свої воєнні операції проти України і УЦР. Врешті праве і ліве крило партії погодилися на компроміс, і фракція есерів виступила на засіданні Центральної Ради не тільки з убивчою критикою політики Генерального Секретаріату,

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 2. – С. 163.

очолюваного Винниченком, а й з домаганнями негайного усунення його та утворення справді революційного уряду з соціалістів-революціонерів і лівих соціал-демократів¹.

Ліва група УПСР, що при посередництві російських лівих есерів розпочала переговори з Раднаркомом про припинення війни, навіть думали про насильницьке повалення Центральної Ради й проголошення влади Рад в Україні. Але нерішучість, вагання, брак конспірації не дозволили довести цю справу до реалізації на практиці. Потенційні ж учасники змови (Полозов, Михайличенко, Сіверов-Одосєвський, Шумський) були превентивно заарештовані².

В. Винниченко - основна постать тогочасної й пізнішої есерівської критики – виявляв напрочуд вражаючу єдність з наведеними оцінками. Єдина відмінність полягала у спробі довести, що Українська революція на січень 1918 р. зайшла в такий глухий кут, що справа була зовсім не в особах, не в їх заміні, а в сутності здійснюваного курсу. Єдиний рятунок був підтримувати настрої мас, їхнє бажання зміни влади і її соціальної політики, збереження влади в національно-українських руках. Головне було не внести в маси конфлікт між соціальною і національною ідеєю³.

Тому В. Винниченко з великим співчуттям ставився до тих елементів в Центральній Раді, які прагнули зміни політики, вважаючи, що боротьба йде не стільки проти Радянської Росії, скільки проти власного народу⁴. Тому люди погоджувалися і на перевибори Ради, і змиритися з лозунгами «вся влада радам», і, навіть, на насильницьке скинення Уряду, але українськими силами⁵.

Винниченко не лише жалкував з того, що не вдався згаданий план лівих есерів, а й мав подібний власний план. За ним, ліва частина генеральних секретарів (таких як М. Порш) мала заарештувати голову Секретаріату (тобто

¹ Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції у 4-ї тт. Т.2. – С. 124.

² Мироненко В. С. Світоч української державності. [Текст] / В. С. Мироненко - К., 1995. - С. 264.

³ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 2. – С. 219.

⁴ Тимченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 - березень 1918 р.). [Текст] / Я. Тимченко - К., 1996. - С. 172.

⁵ Там само

Винниченка) і ще десять членів уряду, оголосити владу рад, перевибори Центральної Ради й негайно вступити в мирні переговори з Раднаркомом. За переконанням лідера УСДРП, таким чином влада лишилася б в національних руках, за неї зразу встали б усі індиферентні в боротьбі з більшовиками нац.-українські частини й припинилась би війна з Росією. Після цього історія революції в Україні пішла б зовсім іншими шляхами, не такими важкими й болючими¹. Однак цей план було відхилено «вузьким» складом Генерального Секретаріату і провід виконавчої влади перейшов до українських есерів.

Знаходячись у гуштині подій, приймаючи щоденно найважливіші рішення, Винниченко у числі перших українських політиків почав схилитися до думки про зміну державницького статусу УНР. Він вже у надскладних обставинах грудня 1917 р. ідейно обґрунтовував і дедалі наполегливіше публічно проводив думку про те, що зважаючи на реалії, Українська революція, українська державність мають сповідувати самостійницький курс².

В документах, що відкладалися в архівосховища, не знайшла свого підтвердження безпосередня участь В. Винниченка у підготовці IV Універсалу Центральної Ради, яким Україну оголошено самостійною, не від кого не залежною, суверенною республікою. Але те, що він був одним з найвпливовіших натхненників досягнення якісно нового рівня державності, не викликає сумніву навіть у його критиків³.

У кінці 1917 - на початку 1918 р. Винниченко став досить популярною людиною у міжнародних дипломатичних колах. Саме він мав відповідальні зустрічі з високопоставленими представниками Великобританії і Франції, які отримали від своїх урядів широкі повноваження для встановлення дипломатичних відносин з УНР, приймав вірчі грамоти від іноземних послів. Призначених Антантою в Україну.

¹ Винниченко В. Відродження нації. — Ч. 2. — С. 222.

² Кульчицький С. В. Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. - С. 135.

³ Млиновецький Р. Нариси з історії визвольних змагань 1917 - 1918 рр. [Текст] / Р. Млиновецький - Львів, 1994. - С. 273 - 278; Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914 - 1923 рр. [Текст] / В. Верига - Львів, 1993 - Т.2.- С.112-114.

Так саме він був на чолі тих, хто прийняв важливе рішення про відправлення української делегації на мирну конференцію до Бреста. Щоправда, мирний договір УНР з країнами Четвертного союзу було підписано вже після відставки Винниченка, і це давало йому можливість вільніше почувати себе при оцінці результатів переговорів. Він критично зазначав: що мир був би дуже корисним, як для української держави, так і для її Уряду за умови, якщо б він був не щасливим збігом обставин, а наслідком нашої сили і волі.

Думки Винниченка щодо цієї ситуації були такі: «Коли український Уряд тої сили не мав; коли розбиті невеличкі військові відділи Його безпорадно одступали на самий краєчок української території й не було аніякісенької надії своїми силами вернути загублену владу над державою; коли без чужої сили реалізації того миру не можна було й сподіватись, - то весь мир набирав уже іншого характеру, він весь був в руках тої сили, яка мала переводити його в життя»¹.

Ще категоричніше оцінював підписання Брестського договору колишній голова уряду УНР на схилі життя. Володимир Кирилович дав точно зрозуміти, що він зовсім не хотів брати відповідальність за цей акт, особливо за закликання чужоземного окупаційного війська в Україну. Він зазначав, що ліпше його б розстріляли більшовики, замість того, щоб бути причетним до того заклику і всіх його наслідків².

А сама відставка сталася через п'ять днів після ухвалення ГУ Універсалу Центральної Ради, яким Генеральний Секретаріат перейменовувався на Раду народних міністрів. Отже, протягом кількох днів Володимир Кирилович керував органом виконавчої влади під новою назвою. Проте в умовах більшовицького наступу на Київ Центральна Рада вже не могла відвернути катастрофи. З важким серцем він залишав високу урядову посаду. У своєму щоденнику він писав, що тоді його стан нагадував стан людини, котрій

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 2. – С. 289-290.

² Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. - С. 16.

відрізали руки чи ноги. Коли рук вже немає, а замість них висять порожні рукави, але ще відчутні свербіння долонь, біль у мізинцях від давнього ревматизму. Коли сідає муха на ніс, хочеться зігнати її рукою і, здається, що навіть рука підіймається. Винниченко казав, що саме такі відчуття у нього з Центральною Радою й Секретаріатом¹.

Після відставки В. Винниченко під чужим прізвищем оселився в Бердянську, звідки уважно стежив за життям, намагаючись зрозуміти, що ховається за зовнішніми проявами революційної вакханалії, що творилася після окупації України більшовиками. За його оцінками, вони скористалися з темноти несвідомої частини українців і тимчасового розчарування в результатах Української революції «для затвердження духовної калікутованості і нерозвиненості українських мас, для затвердження тої темноти колонії, якою користувалися пануючі класи метрополії»².

Винниченко прагнув зрозуміти причини такого курсу, і одну з них бачив в тому, що здебільшого росіяни за походженням більшовики вважали все українське «своїм» невіддільним від Росії. Інша причина, на його думку, була економічного характеру. Для зміцнення радянської влади, більшовикам треба було задоволення потреби керованих ними мас у продовольстві й сировині, які традиційно постачалися з України. І чим менше українці усвідомлювали свою окремішність, тим легше було б порядкувати в їх краї більшовикам, на чому й будувався розрахунок останніх. Тому більшовики так наполегливо боролися проти української державності й культури.

Так само (на відміну від інших українських діячів, що з «тріумфом» повернулися до Києва на насиджені місця після укладення Брестського миру в обозі австро-німецьких «союзників») тривогу викликала у Винниченка й окупація України німецько-австрійськими військами. Володимир Кирилович поділився своїми думками, наголошуючи на тому, що він не може радіти, як ті, котрі впевнені, що німці повернуть їм і заводи, і маєтки, і землі, і все колишнє

¹ Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 276.

² Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 2. – С. 259-260.

соціальне панування. Він казав, що у нього немає ніякої ворожнечі, зловтішності до тих бідних, наївних фігур з рушницями вздовж спини, яких бачать на вулицях. Він також дав зрозуміти, що йому сумно з цієї ситуації що склалася, бо Винниченко хотів, щоб непорозуміння, яке сталося між Радою і Народними комісарами, не було¹. Він також критично ставився і до власної політичної діяльності, зокрема до власного поміркованого політичного курсу.

Винниченко повернувся до Києва у квітні 1918 р. На засіданні Центральної ради побував лише один раз, 28 квітня, коли виголосив велику промову. Наступного дня відбувся гетьманський переворот. Ні хвилини не сумніваючись, він одразу висловив щодо нього своє різке негативне ставлення. «Це не процес, а випадок. Простодушний німецький солдафон, якому поручено висмоктати в нас хліб, злякався, що не зможе це зробити, як йому хотілось би. І від цього незначного явища історія української нації стрибнула в такий бік, куди зовсім не мала на пряму. Але факт лишається фактом. Купка недобитків, кацапських офіцерів, професійних убивць, паразитів і грабіжників зібралася й інсценувала державний переворот. За ними стояла важка, озброєна до маківки постать прусського солдата, і купці кацапської офіцерні вдалося скинути Раду, встановити монархію, вернути царських приставів, цензорів, шпиків. За який-небудь місяць ми маємо перед очима стару картину до 1917 року»².

Гетьман П. Скоропадський все ж турбувався про підтримку свого режиму. Саме це спонукало його запропонувати В. Винниченкові посаду голови його уряду. Останній відхилив її без роздумів і з презирством. Він взагалі ненавидів керманича Української держави³. І зовсім не через особистісні мотиви (хоч вони, звісно, існували). На думку Винниченка гетьман своїм переворотом й політикою прагнув покласти край Українській революції, демократичній державності, реставрувати монархічну владу і дореволюційні порядки, чим шкодив національній ідеї. Винниченко найбільше обурювало те,

¹ Там само С. 280.

² Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань [Текст] / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе. - К., 1994. - Т. 2. - С. 283.

³ Там само С. 306.

що в результаті підступної поведінки русофілів, що заповнили державні структури гетьманського режиму, сталася зміна настроїв широких мас щодо власної державності, щодо національної справи, української ідеї. Але Винниченко вважав, що найгірше для українського відродження – це провокація зі сторони провінційної влади, старост, офіцерів. Бо поводячись жорстоко із населенням, вони казали, що ці злочинства робить українська влада¹.

Опинившись у Києві, Винниченко знову поринув у політичне життя. Як авторитетного політика його ввели до складу Українського Національного Союзу (УНС), утвореного передусім партіями колишньої Центральної Ради й новоутвореними організаціями, опозиційними до гетьманського режиму. 18 вересня 1918 р. його обрали головою УНС².

УНС утворився в умовах невщухаючого опору селянства гетьманату, страйкового робітничого руху, опозиційних настроїв національно свідомої інтелігенції, які разом взяті віщували наближення соціального вибуху. Винниченко бачив в УНС організуючу силу, яка б спрямувала масове невдоволення в єдине русло, скерувала визвольну енергію ефективним шляхом. Дедалі більше визрівала ідея загального повстання. Особливого значення набула роль особистісного фактора, поява таких діячів, які могли б зважитись на рішучі кроки. На таку роль і висувався В. Винниченко.

Наміри збройного повалення гетьманського режиму виникли у нього ще під час розгромлених літніх виступів, які зайвий раз довели, що владу з буржуазних рук можна вирвати лише силою³. Для цього, за оцінками Винниченка склалися сприятливі обставини. Окрім зростаючого невдоволення гетьманатом, дедалі слабшали позиції окупантів (поразки на фронтах, щільне кільце блокади, нестача продовольства, зміна настроїв солдатів під впливом переговорного процесу про укладення миру тощо). Але при підготовці повстання слід було уникнути допущених влітку 1918 р. помилок. Варто було

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 2. – С. 115.

² Гнідін О. Д. Володимир Винниченко. Грицько Григоренко. Штрихи до портретів. [Текст] / О. Д. Гнідін, Л. С. Дем'янівська, Л. В. Йолкіна, А. Б. Гуляк. - К., 1995. - С. 28.

³ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 3. – С. 87.

надати справі організованого характеру, розробити план, нагромадити сили, скоординувати дії тощо. Таку роботу неможливо було вести через УНС, діячі якого боялися повстання і вели переговори з режимом про умови співпраці. Єдиним в УНС, хто не поділяв таких настроїв, був член ЦК УПСР М. Шаповал. Тоді В. Винниченко констатував, що вся таємна організація складалася з двох людей – його й М. Шаповала¹.

В процесі підготовки повстання Винниченко мав контакти і з більшовиками (Членами делегації РСФРР Х. Раковським та Д. Мануїльським), що вели в той час офіційні переговори з представниками Української Держави. Про перебіг цих зустрічей Винниченко, зокрема, пише: «Вони (Раковський та Мануїльський) піддержували нас не активно, а усиленням своєї розвідничої діяльності на фронтах, щоб тим привертати увагу німецько-германських військ. Вони зобов'язувалися визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою й абсолютно не втручатися у внутрішні справи Української Самостійної Народної Республіки». Зі свого ж боку Винниченко пообіцяв легалізацію комуністичної партії на Україні.

Як зазначалося, Д. Мануїльський, з яким Володимир Кирилович вів ці переговори, пропонував суму грошей для «підтримки» справ, а також поїхати за кордон для підписання цього договору. Винниченко відмовився від запропонованих грошей та підписання документу².

Однак головні турботи Винниченка і його прибічників полягали у встановлення контактів з українськими діячами, військовими, досягались домовленості з керівництвом цілої низки військових частин про приведення їх складу у стан бойової готовності для прийдешнього виступу. Спочатку вузьке коло обізнаних у цій справі поступово розросталося. М. Шаповал згадував, що перед повстанням він з Винниченко вів переговори про повстання з різними групами. Соціалісти-революціонери були за повстання. Соціал-демократи

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 3. – С. 89.

² Там само С. 158-159.

спочатку відмовилися брати участь, однак Володимир Кирилович зміг їх вмовити. Крім політичних сил вдалося залучити ще й ряд військових - генерала Осецького, полковників Коновальця, Болбочана, Пелешука¹.

На початку листопада 1918 р. Винниченко і Шаповал перейшли на нелегальне становище, довідавшись про розпорядження щодо їх арешту. Саме в цей час у них виникла ідея на час боротьби за владу, до скликання Установчих зборів доручити керівництво колегії з 3 - 5 осіб - Директорії. Останню мав утворити Український Національний Союз.

В умовах поразки Німеччини в Світовій війні гетьман наважився на зміну курсу, зокрема проголосив про майбутнє входження Української Держави в федерацію з небільшовицькою Росією². Суспільні настрої ще більше колигнулися від гетьманату. Ситуація стала ще більш сприятливою для рішучих дій. На спеціально скликаних зборах 13 листопада 1918 р. УНС В. Винниченко повідомив про підготовку повстання і запропонував обрати склад Директорії. Так і було зроблено. Директорію очолив сам Винниченко. До неї також увійшли С. Петлюра, Ф. Швець, А. Макаренко і П. Андрієвський.

Директорія мала виїхати до Білої Церкви, звідки планувалося розпочати наступ на Київ. Винниченко ж залишився у столиці для підготовки й випуску відозви для населення від імені Директорії і «координації революційної акції»³. Володимир Кирилович виконав відповідальне доручення буквально протягом однієї доби.

Відозва з'явилася на вулицях Києва одночасно з грамотою П. Скоропадського про федерацію з Росією 15 листопада 1918 р. Документ був пристрасним і закличним. В ньому наголошувалося на антинародній, антинаціональній сутності гетьманського режиму, давалася оцінка означеного кроку Скоропадського і містився заклик до його режиму не чинити опору

¹ Шаповал М. Гетьманщина і Директорія: Спогади. [Текст] / М. Шаповал - Нью-Йорк, 1958. - С. 53.

² Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації. [Текст] / Я. Грицак - К., 2000. - С. 87.

³ Винниченко В. Відродження нації. - Ч. 3. - С. 114.

подальшому розвитку Української революції¹. Водночас із схожими гаслами із Білої Церкви до народу звернувся і С. Петлюра.

Маси підтримали ці заклики про повалення гетьманщини і приєдналися до республіканського війська. Вже через тиждень повстанська армія була на околицях Києва. Однак представники німецьких частин, які залишали Україну, переконали Директорію відвести військо на безпечну відстань, щоб не допустити ймовірних зіткнень збройних формувань. Поступаючись силою окупантам, Директорія змушена була виконати цю вимогу.

Та Винниченко не збирався опускати руки. Він вважав за потрібне створити програму відродження УНР, яка б мобілізуюче вплинула на маси, організувала їх під республікансько-демократичними гаслами. Виходячи з гірких уроків досвіду кінця 1917 - початку 1918 року, Винниченко вважав принципово важливою для керівників українського руху турботу про те, щоб не відставати від розмаху боротьби, настроїв мас і виступав за впровадження українського варіанту радянської влади². Він зазначав, що таким чином можна стати на ґрунт соціалістичної революції й прибрати дрібнобуржуазні елементи. За таку соціальну відважність вони придбали для українського національного відродження активних і сильних прихильників, як пролетаріат села і міста³. Крім того, такі заходи, на думку В. Винниченка, позбавляли більшовиків для виступів проти української влади, яка б зберігала національний характер. Зрівнявшись за ступенем радикалізму соціальних гасел з більшовиками, українська влада залишила б останнім єдину можливість: агітувати за те, щоб радянська влада в Україні була російською, будь-якої перспективи це б не мало.

Проти позиції Винниченка рішуче виступав Петлюра та інші члени директорії, що дотримувалися більш поміркованих поглядів. Голові Директорії так і не вдалося їх переконати. Принципова проблема політичної орієнтації відроджуваної УНР була відкладена до скликання спеціального форуму

¹ Солдатенко В. Ф. Українська революція. – С. 559 - 560; Павленко Ю. Українська державність у 1917 - 1919 рр. [Текст] / Ю. Павленко, Ю. Храмов - К., 1995. - С. 132.

² Солдатенко В. Ф. Еволюція суспільно-політичних поглядів В. Винниченка в період Української революції [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1994. - № 6. - С.22 - 23.

³ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 3. – С. 134.

українських партій. Але і цей форум, що відбувся у Вінниці відхилив пропозиції В. Винниченка, залишивши його прибічників у меншості. Українці боялися, що через класові органи - ради робітничих, селянських і солдатських депутатів - влада дістанеться політично найактивнішому класу - пролетаріату. А він в Україні або ж російський, або ж зросійщений, тому і влада стане російською.

Слід було шукати іншого виходу, і за таких обставин В. Винниченко пішов на хитрість. Він вніс нову пропозицію - прийняти систему «трудових рад», тобто рад представників всіх елементів громадянства, які не живуть з експлуатації чужої праці. Це мала бути диктатура не пролетаріату й незаможного селянства, а диктатура трудящих¹.

В цьому випадку й усі партії, й Директорія в цілому схвально поставилися до пропозиції Винниченка, схваливши систему трудових рад доцільною щодо України, а вищим органом повинен був стати Трудовий конгрес (до нього мали право обиратися лише представники трудових верств; експлуаторські елементи такої можливості позбавлялись)².

Але «хитрість» Винниченка не була раптовою вигадкою. Така ідея «носилася у повітрі» і висловлювалася ще влітку 1918 р. лівими українськими есерами. Вона аналізувалася у свідомості багатьох партійців, і тому спільна свідомість виявилася готовою для сприйняття ідеї трудових рад. Слід враховувати й те, що якихось інших думок з приводу принципів формування суспільно-політичного ладу у відновлюваній УНР ніхто з Директорії і найближчого її оточення взагалі не висував. В момент прийняття програми створення Республіки трудового народу на базу трудових рад, здавалося було знайдено близьку до оптимальної формулу, що задовольняла кілька умов: 1) вибивала ґрунт з-під більшовицької агітації; 2) Українська революція поставала в очах Антанти «не в більшовицьких формах»; 3) позначався зв'язок Директорії з робітництвом і трудовим селянством; 4) відкривалася можливість для

¹ Винниченко В. Відродження нації. — Ч. 3. — С. 191.

² Ермолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні. [Текст] / В. М. Ермолаєв - Х., 2007. - С. 166.

поєднання соціально-економічних завдань з національно-політичними здобутками (українська державність) революції¹.

Але фактично це було голою теорією. Насправді програма була важкоздійсненною, однією з причин чого (але далеко не єдиною) була відсутність єдності в середині Директорії. Для здійснення обраного курсу не було хоча б двох-трьох енергійних соціалістів, справжніх революціонерів. Тогочасні керівники українського руху не могли рішуче порвати зі своїм недавнім минулим, з тяжінням до міщансько-демократичних засад УНС.

Можливо В. Винниченко не усвідомлював наприкінці 1918 р. всієї «глибини прірви», яка виникла між його привабливою концепцією подальшого розвитку Української революції й реальними можливостями її втілення в життя. А тому з оптимізмом повертався у грудні до Києва після вигнання гетьманців.

Наприкінці 1918 р. Винниченкою була підготована «Декларація Директорії», оголошена 26 грудня, що стала перспективною програмою відродження і розвитку УНР на основі «трудового принципу». Він підібрав уряд на чолі зі своїм однопартійцем В. Чеховським. Направив до Москви з дипломатичною місією С. Мазуренка, якому доручалося домогтися миру з РСФРР. Одночасно велася підготовка до проведення чергового з'їзду УСДРП, Трудового конгресу України, здійснювалося формування влади на місцях, відбувалася організація фронту для боротьби з більшовиками, які після капітуляції Німеччини денонсували Брестський договір і, створивши маріонетковий український робітничо-селянський уряд з листопада 1918 р. розпочали наступ на Східну і Лівобережну Україну.

У цих турботах державницький ентузіазм Винниченка почав танути. Намічену стратегію державотворення не лише не вдалося втілити в життя, а чимдалі реальністю ставала зовсім інша модель - отаманщина – домінування військового начальства над політичним, непокора армійських командирів державному керівництву, практика регіонального сепаратизму. Біля витоків цієї

¹ Кульчицький С. В. Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. - С. 167.

тенденції стояв С. Петлюра, який всіляко заохочував підлеглих йому військових до безконтрольних дій. Здійснення такої політики завдало українській державності величезної шкоди, викликало масове невдоволення і опір проти неї. Українські маси досить швидко перетворювалися на резерв, а чимдалі - на опору радянської влади, що поширювалася, мала за собою воєнний потенціал не лише більшовиків, лівих елементів українських партій, а й збройні можливості РСФРР. Територія більшовицької влади в Україні швидко збільшувалася. Відповідно такими ж темпами танув плацдарм впливу Директорії.

Переговори Мазуренка в Москві спочатку були багатообіцяючими. Тут були явно зацікавлені у виключенні з числа ворожого оточення хоча б однієї ланки - УНР¹. Однак Петлюра, маючи реальну владу, владу зброї, всіляко перешкоджав зносинам Мазуренка з Винниченком. Воєнні дії розвивалися настільки програшно для УНР, що місія Мазуренка втратила сенс. В цих умовах сам же Винниченко 15 січня 1919 р. офіційно оголосив війну Росії, і дуже мало вірив в її переможне завершення.

На середину січня голова Директорії перебував вже у стані розгубленості. Про це свідчить його невиразна позиція на VI з'їзді УСДРП, що відбувався 10 - 12 січня 1919 р. В цей час партія переживала розкол. Багато низових партійців переходили на ліворадикальні позиції. В УСДРП утворилася група незалежних, що схилилася до співпраці з більшовиками і висували гасло перетворення УНР в Українську соціалістичну республіку, реорганізувати Директорію і створити уряд на основі «революційних українських партій». Основою нового ладу мали стати ради не більшовицького зразка, і не трудові (винниченківські) ради, а ради, організовані з центру конституційним шляхом.

Промова Винниченка на цьому з'їзді мала досить сумбурний характер. Основними її тезами були такі: «Коротко: база - селянство; наше завдання - дбати, щоб село не стало дрібнобуржуазною силою, виробляти з його

¹ Реєнт О. П., Симоненко Р. Г. Українсько-російські переговори в Москві - січень - лютий 1919 р. Збірник документів. [Текст] / О. П. Реєнт - К., 1996. - 84 с.

пролетарську масу, держати орієнтацію на західний і світовий високоіндустріалізований пролетаріат; ні в якому разі не на відсталий російський, бо коли з ним зв'яжемося, більшовики російські нас розколять, роздавлять, відіпхнуть від влади наші сили. Тут тоді буде диктатура Пятакових, Антонових тощо. Мусимо спиратися тільки на свою силу. Силу цю ми повинні дістати, коли дійсно зросла вона - своя - пролетарсько-демократична - за рік революційної боротьби. Коли ж її в дійсності немає, то і держави демократичної у нас не буде. А вже соціалістичної і поготів»¹. Фактично на означеному партійному форумі В. Винниченко відійшов від своєї програми створення радянської системи влади в УНР. З приводу виступу Винниченка І. Мазепа писав, що Володимир Кирилович імпровізував, як часто це буває, і не мав ясного погляду на справу².

Незважаючи на очевидну слабкість аргументації Винниченка більшість з'їзду підтримала голову Директорії. Підтримала швидше за інерцією, а не за переконанням. Іншими словами український провід у цілому виявляв повну невизначеність і розгубленість.

Глава держави і в подальшому продовжував демонструвати цілковитий брак волі і бажання знайти вихід з болота невизначеності, в яке дедалі затягувався український провід. Це дуже наочно підтвердила державна нарада, проведена 16 січня 1919 р. Відкриваючи зібрання В. Винниченко не виявив, по суті, своєї позиції, як це бувало раніше, а просто сказав, що мова може йти про вибір одного з трьох напрямів політики УНР: проведення попереднього курсу Директорії, запровадження диктатури пролетаріату або військової диктатури. Надалі він більше байдуже спостерігав, чим завершиться гостра сутичка між прибічниками різних таборів. Однак сили розділилися, переваги ніхто не домогся й ніякого рішення досягнуто не було.

Не викликав у Винниченка емоцій і соборницький процес, що набрав у січні 1919 р. завершальних форм. Палкий і принциповий поборник єдності

¹ Винниченко В. Щоденник - С. 384.

² Мазепа І. Україна в огні і бурі революції (1917 - 1921) [Текст] / І. Мазепа - Дніпропетровськ, 2001. - Кн. І. - С. 114.

нації, в конкретно-історичних обставинах агресії Польщі проти ЗУНР, голова Директорії як політик-реаліст краще за інших розумів, що сил для підтримки однокровних братів немає, а набуття ще одного фронту - польського лише ускладнить становище України в цілому. 21 січня з приводу історичної події він записав у щоденнику лише одну фразу: «Завтра має бути урочисте проголошення з'єднання Західної та Східної Українських Республік в єдину Українську Народну Республіку»¹. Гола констатація і жодних оцінок.

Згадав Винниченко, що завтра й роковини проголошення незалежності УНР та відкриття Трудового конгресу. «Але що з того, - продовжує він, - коли Директорію і його (конгрес) знесе дика люта хвиля варварів з півночі. Вони дужчі за нас, вона мають такого великого і дружного товариша в боротьбі як голод. Цей товариш знесе і нашу кволу національну свідомість, і бажання порядку в народі, і бідних екстатиків наших - січовиків. Голодний інтернаціональний китаєць з Совдепії, озброєний, вимуштруваний – сила непереборима. І знову для всієї нації вигнання, пониження, глум, нищення. А скільки розстріляє лютий кацап у самому Києві. Нещасний українець-обиватель! Він тільки народився на світ і тут його вбивається»².

До честі Винниченка - національний гнів не заглушував у ньому здорового глузду. І причини своїх невдач він ніколи не схильний був шукати виключно у зовнішньому факторі, який завжди переслідував українців. Не менш негативну роль, на його думку відігравала петлюрівська отаманщина, яка паралізувала обороноздатність УНР.

Винниченко не мав ілюзій і щодо Трудового конгресу, розуміючи, що його рішення має лише декларативне значення, оскільки, як він казав, питання в тому, через скільки днів їх буде вигнано з Києва, щоб йти тинятися по своїй землі, збираючи націю докупити³.

У такому стані Винниченко став подумувати про можливість складання своїх повноважень. Він поділився зі своїм щоденником, що робить все, аби

¹ Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 313.

² Там само

³ Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 314.

вийти зі складу влади. Думки переповняли його. Володимир Кирилович зазначав, що вся політика після Вінниці була в руках військових, її оборонцем був Петлюра. «Розгроми робітничих з'їздів, розгроми професійних спілок, примусова зміна вивісок, потурання реакційним силам та процесії з попами - це ті вчинки, які були однією з причин більшовицького наступу на нас», - пише громадський діяч. Єврейські погроми, за словами Винниченка, також явились результатом цієї політики. Тому він вважав, що мусить взяти на себе весь тягар помилок¹.

Отже Винниченко керував роботою Трудового конгресу у зневірі й розгубленості. Тому стає зрозумілим, чому його виступи були неприродно невиразними, плутаними і суперечливими. Він не стільки відстоював свою позицію, скільки «відбував роль».

В умовах надзвичайно складної розстановки політичних сил на Трудовому Конгресі від Винниченка чекали мобілізуючої, консолідуючої ролі, палких закличних гасел. Але цього не відбулося.

Конгрес не зміг консолідувати українські політичні партії, скоріше поглибив розбіжності між ними, викликані вкрай складною політичною ситуацією, в якій знаходилася УНР, а також військовими успіхами більшовиків. Його рішення не стали стимулом для піднесення Української революції. Навпаки, були наявні всі ознаки кризового стану.

За таких умов і гама Директорія розривалася внутрішніми суперечностями. В. Винниченку і А. Макаренку майже в усіх питаннях протистояли С. Петлюра і П. Андрієвський. Ф. Швець брав сторону то перших то других. Каменем спотикання стали, зокрема зовнішньополітичні питання.

Прибічники порозуміння з Антантою, за якими стояв С. Петлюра, всупереч позиції більшості в уряді активізували контакти з представниками інтервентів в Одесі і Бірзулі. Однак Антанта не могла вибачити українцям їхньої зради на початку 1918 р. (Брестський мир з німцями), та й орієнтувалася на більш могутню білогвардійську Росію. Не маючи реальної влади на Півдні

¹ Там само С. 316.

представники інтервентів непристойно блефували, вимагаючи за примарну допомогу дедалі більших жертв з боку УНР. Однією з таких вимог було усунення від влади Винниченка й Чеховського, які розцінювалися представниками Антанти як «більшовики»¹.

Одержавши 6 лютого 1919 р. повідомлення з Бірзули, Володимир Кирилович реагував на антантівську вимогу спокійно, ніби мова йшла не про нього, без тіні будь-якого протесту, обурення, бажання чинити спротив. Більше того, у вимозі його відставки він вбачав для себе певну честь. Він наголошував, що ніколи не буде товаришем Капіталу. «А чи їхні вороги називаються більшовиками, чи соціалістами, чи ще якимось інакше, їм те байдуже, важлива суть. От ту суть вони хочуть з нас вигнати і зробити собі з останків приятелів», казав В. Винниченко². Наступного дня він заявив, що його діяльність в уряді підходить до завершення, але важливою думкою було те, що його «як собаку» виганяють. Проте політичний діяч був неодмінно радим, що саме так все закінчується. Він був гордий, що Капітал не зміг з ним «зжитися»³.

В цих умовах 9 лютого ЦК УСДРП ухвалив резолюцію відкликати своїх представників з Директорії та уряду. В. Винниченко наступного дня залишив посаду голови Директорії УНР.

Таким чином, політична діяльність В. Винниченка умовно поділяється на два етапи. Першим є його діяльність в добу Української Центральної Ради, другий - в добу боротьби проти гетьманського режиму та початку існування Директорії УНР.

В часи існування Центральної Ради В. Винниченко відігравав одну з найбільш визначних ролей в українській політиці. Він проявив себе як значна політична фігура і тривалий час очолював виконавчий орган УЦР Генеральний

¹ Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. [Текст] / І. Нагаєвський - К., 1993. - С. 102.

² Мазепа І. Україна в огні і бурі революції (1917 - 1921) [Текст] / І. Мазепа - Дніпропетровськ, 2001. - Кн. І. - С. 145.

³ Мазепа І. Україна в огні і бурі революції (1917 - 1921) [Текст] / І. Мазепа - Дніпропетровськ, 2001. - Кн. І. - С. 146.

Секретаріат. Однак разом з тим його діяльності на посаді голови Генерального Секретаріату був притаманний політичний романтизм, що взагалі було притаманно багатьом політикам того часу (і не тільки українським). Однак політична діяльність Винниченка на початковому етапі Української революції проходила не у безхмарних умовах, він постійно перебував у стані боротьби як з внутрішніми конкурентами, так і з ворожими відроджуваній українській державності силами. Часто він припускався й помилок, які пізніше виявилися фатальними для Центральної Ради. Врешті його відставка з посади голови українського уряду була закономірною.

Він розпочинав керівництво відновлюваної УНР як енергійний політик. Однак при цьому йому забракло політичного досвіду і психологічно він виявився неготовим зіграти роль провідника нації. Його плани розбудови УНР виявилися нездійсненими. Він дуже швидко втратив контроль над ситуацією, що змінювалася блискавично. Тому його відставка з посади голови Директорії була закономірним явищем. На цьому завершилася політична коротка державницько-політична кар'єра Винниченка.

Розділ 3. Політична діяльність В. Винниченка в еміграції

Після відставки з посади голови Директорії УНР в березні 1919 р. політична діяльність В. Винниченка не припинилася. Він виїхав за кордон з мандатом ЦК УСДРП для участі в конференції Соцінтерну в Берні. Фактично це був тільки привід, щоб покинути батьківщину.

Наприкінці того самого місяця до Винниченка звернувся уряд радянської Угорщини із пропозицією співробітництва. Керівники Угорської революції, передусім Бела Кун, розуміли, що без підтримки радянської Росії вони приречені на поразку. Однак між РСФРР і УСРР, на частині Правобережної України і у Західній Україні влада належала Директорії УНР і Українській Національній раді ЗУНР. Для досягнення безперервного ланцюга радянських республік слід було б «радянізувати» всю Україну, в тому числі й її західні терени. Саме такі плани визрівали в головах угорських комуністів і для їх реалізації вони звернулися до В. Винниченка, як авторитетного українського діяча, відомого схильністю до лівих політичних платформ. Його участь у переговорах з Москвою було дуже бажаною. Іншої подібної кандидатури на політичному горизонті не було. Зі свого боку угорські комуністи обіцяли сприяти залагодженню конфлікту УНР з радянською Росією¹.

І знову В. Винниченко перебуває в обіймах політичних амбіцій і сумнівів. У його голові рояться думки, як же віддати себе на те, в успіх чого не віриш. «Провадити справу більшовизму? Одягти його в українську одягу? Згармонізувати, нарешті, ці дві великі сили в одну? О, коли б це вдалося і коли б я хоч вірив у те, що вдасться, що нас не роздушуть, не знищать і за цю гармонізацію не віддадуть націю на розтерзання, на глум, на визиск милих сусідів», - занотував у щоденнику Володимир Кирилович 28 березня 1919 року².

Чим довше й інтенсивніше розвивався процес внутрішнього боріння, тим більше Винниченко концентрувався на національному чиннику, абсолютній

¹ Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. - С. 40.

² Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 328.

цінності в залежність від якої він ставив всі інші моменти, навіть політичну форму державності. Він сміливо казав, що не можна випускати ініціативи влади з українських рук. Хай-то буде більшовизм, або будь-яка інша влада, аби національна. Тоді буде гармонія - вища форма громадського та індивідуального існування¹.

Тому, прибувши 30 березня до Будапешта, В. Винниченко висунув як попередні умови замирення з більшовиками наступні вимоги: 1) самостійність і суверенність Української радянської республіки; 2) український національний уряд з лівих українських соціал-демократів (незалежників) і лівих українських есерів (боротьбистів); 3) оборонно-наступальний союз проти ворожих держав². За таких умов Винниченко вважав можливим перехід війська Директорії на бік українського радянського уряду та відповідну зміну влади («переворот») у Галичині.

Переговори розпочалися 31 березня 1919 р. і тяглися два тижні. Б. Кун втягнув в переговори офіційні Москву й Київ. Здавалося б відкривалися досить обнадійливі перспективи. Були підстави вважати, що до пропозиції Винниченка схиляється пристати сам В. Ленін³. Однак на них категорично не погоджувався уряд УСРР на чолі з Х. Ракошким. Звісно, без офіційного Києва Москва тоді не могла самостійно вирішувати такого масштабного і складного питання (можливо це був зручний привід чи інсценізація суперечностей) і переговори захлинулися.

Винниченкові було жаль, що не вдалося реалізувати задуманого. Тим більше, що на той момент він оцінював перспективи пролетарської революції в Європі як обнадійливі й вболівав за те, щоб в разі глобальних радикальних змін Україна не залишилася на узбіччі світового процесу. А кроки до здійснення соціалістичної революції, хоч власним, хоч іншими народами В. Винниченко

¹ Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 107.

² Там само

³ Ленинский сборник. XXXVII [Текст] - М., 1970. - С. 133; Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. [Текст] - Т. 7. Март - ноябрь 1919 г. - М., 1976. - С. 58.

вважав безсумнівно історично виправданими з погляду правди й справедливості¹.

Хоча задуманий план не було реалізовано, та поїздка до радянської Угорщини стала для В. Винниченка важливим кроком у напрямі націонал-комунізму.

У червні 1919 р. він розпочав роботу над «Відродженням нації», що тривала безперервно протягом семи місяців. Бажання підготувати працю про революційну добу виростало у Винниченка з глибокої внутрішньої потреби осмислення революційного досвіду самоусвідомлення зробленого ним самим, якого доля винесла на гребінь суспільного руху, поставила біля керма доленосних процесів². У Винниченка, якщо й був розрахунок на те, щоб книга чомусь і комусь прислужилася, то зовсім не вирішенню українським діячем особистих проблем, і стала в нагоді всій національній справі, допомагала повернути на її бік неупереджених людей. Тобто «відродження нації» він вважав тоді своїм головним важелем впливу на суспільне життя в Україні.

Робота планувалася невеликою книжкою в 10 авторських аркушів, а вилилася в три томи загальним обсягом 70 аркушів. Однак історією Української революції, як автор визначив у підзаголовку тему своєї праці, «Відродження нації» не стало. Надто мало часу минуло від описуваних подій, надто помітну роль відігравав у них автор, надто відвертим, неприхованим було його бажання в одних випадках ретушувати події, в іншій - завдати їм нищівної критики, щоб «Відродження нації» мало об'єктивний характер. Чим далі просувався В. Винниченко в розробленні обраної теми, тим беззастережнішою ставала його критика, в її потоках Українська революція виглядає відверто тенденційно зрадженою.

Праця над «Відродженням нації» остаточно зробила В. Винниченка націонал-комуністом. Він пориває з УСДРП. Коли Володимир Кирилович був недалеко від завершення своєї праці, він одержав пропозицію увійти до уряду

¹ Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 324.

² Кульчицький С. В., Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко – С. 196.

УНР І. Мазепи, який робив все, щоб врятувати своє існування¹. Однак для колишнього голови Директорії остаточний вибір було зроблено. Не вагаючись, він відкинув цю пропозицію і не без пафосу відповів, що долучиться до того уряду, який базується на радянській владі й соціалістичній революції².

На початку 1920 р. у Відні В. Винниченко створив «Закордонну групу українських комуністів», яка проводила агітаційну роботу серед українських військовополонених та інтернованих петлюрівських військ. Згодом був встановлений зв'язок з польськими, угорськими, австрійськими комуністами. Винниченко навіть мріяв про утворення «маленького комуністичного Інтернаціоналу»³.

У лютому 1920 р. почав видавати її друкований орган - газету «Нова доба». У своїх політичних листах, які друкувалися на сторінках газети, а згодом вийшли окремою брошурою, В. Винниченко обґрунтував свій перехід на національно-комуністичні позиції, заявив про бажання взяти участь у соціалістичному будівництві.

Ідея повернення на батьківщину не залишала Винниченка з перших днів еміграції. Ще під час роботи над «Відродженням нації» восени 1919 р. до передмістя Відня, де мешкав Винниченко приїхав С. Мазуренко і запропонував йому поїздку до Москви для переговорів. Тоді Володимир Кирилович вагався, оскільки пам'ятав сумні уроки спілкування з більшовиками. Але бажання переговорів з ними зміцнювалося у нього тим сильніше, чим більшими видавалися перемоги Денікіна, ворога не лише національної державності, а й української нації в цілому. Це, зрештою і переважило у розрахунках. Чи їхати на переговори до Москви. У середині жовтня 1919 р. туди відправився Мазуренко з попередніми умовами, сформульованими Володимиром Кириловичем. Однак тоді контакти з Москвою зав'язати не вдалося, оскільки

¹ Винниченко В. Відродження нації. – Ч. 3. – С. 477.

² Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 411.

³ Лозицький В. С. Не сприйнявши нових реалій. Сторінки біографії В. К. Винниченка [Текст] / В. С. Лозицький // Сторінки історії Української РСР: факти, проблеми, люди. - К., 1990. - С. 252.

скоро більшовицька армія переломила ситуацію на денікінському фронті і успішно очистила від білогвардійців Україну самотужки.

За умов зміни більшовицької політики щодо України, визначеної рішеннями VIII конференції РКП (б) «Про радянську владу на Україні»¹, поява В. Винниченка в більшовицькому таборі видавалася для комуністичної Москви дуже привабливою. Особливо гостро її потреба відчувалася на першому, невдалому для більшовиків, етапі війни із Польщею, адже його ставлення до С. Петлюри після укладення останнім Варшавського договору стало ще більш негативним.

Винниченко переймався сумнівами, але логіка його загальної поведінки спонукала до повернення. Він дедалі стверджувався в думці, що з-за кордону ефективно впливати на перебіг подій важко, якщо взагалі можливо. Він свідомо готувався мужньо зустрітися зі всіма труднощами, якщо від цього буде якась користь українському народові².

25 лютого 1920 р. відбулася спільна конференція Закордонної групи УКП і Закордонної організації УПСР, на якій обговорювалися можливості поїздки В. Винниченка в Україну³. Отже, слід констатувати, що підготовка до повернення в Україну була тривалою, не була раптовою реакцією на сприятливий збіг обставин, а зумовлювалася складною, однак цілком визначеною ідейно-політичною еволюцією В. Винниченка.

Чекаючи дозволу на приїзд в Україну, Володимир Кирилович намагався, як міг зашкодити оформленню всіляко підтримуваного Антантою союзу Ю. Пілсучького та С. Петлюри. Тому Винниченко пропонував свої послуги на випадок агресії 26 березня 1920 р. він листом до уряду УСРР просив надати йому, або комусь із його групи повноважень для представництва інтересів радянської України за кордоном - в Німеччині та Австрії. На думку Винниченка представництво на ці дві держави «можна і треба з'єднати в одне. Це необхідно для того, щоб: 1) спаралізувати діяльність петлюрівського уряду 2) щоб узяти у

¹ Українська РСР в період Громадянської війни 1917 - 1920 рр. в 3-х тт. [Текст] - Т. 3. - К., 1968. - С. 121.

² Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 411.

³ Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. - С. 48.

свої руки державні гроші, які ще лишилися в руках уряду Мазепи. Група має змогу взяти в свої руки державні фонди і напевне їх візьме. Але коли б ми мали офіційне повноваження від уряду УСРР, це пройшло би швидше і легше»¹.

Листування з Радянською стороною тривало й надалі. 4 травня 1920 р. голова РНК В. Ленін передав до Києва телеграму члену оргбюро ЦК КП(б)У Ф. Кону: «Щодо Винниченка в принципі згодні. Порозумійтесь з Ракоським про деталі»². Слід додати, що у примітках до зібрання ленінських творів зазначено: «В рукопису телеграми слово «деталі» закреслено рукою невідомого й написано «форму залучення Винниченка до урядової діяльності»³. Останнє навряд чи могло бути зроблене довільно будь-ким без узгодження з самим Леніним і тоді в телеграмі чітко йдеться про ранг діяльності - «урядова». Ця телеграма була сигналом В. Винниченку для повернення на батьківщину. І на початку травня 1920 р. він вирушив в подорож до Москви й Харкова.

Наприкінці травня Винниченко з'явився в Москві. На той час IV Всеукраїнський з'їзд рад обрав його членом ВУЦВК. Після тривалих розмов з представниками вищого більшовицького керівництва В. Винниченко пише «Доповідну записку ЦК РКП (б)», в якій він вдається до певних поступок, не ставить неодмінною умовою визнання самостійності України, погоджується на федеративний варіант стосунків Росії та України, але вимагає їх рівноправності та демократизму. Але разом з тим вказує, що політика РКП(б) в силу якихось обставин не втілюється у життя, що існують суперечності між заявами і дійсністю, а тому він обумовлював свою роботу проведенням таких заходів:

- опублікувати від імені російського і українського радянських урядів спростування вимислів контрреволюційної української, польської та єврейської преси про обмеженість і навіть фіктивність української робітничо-селянської державності;
- видати постанови відповідних органів про дію в Україні Раднаркому в такій же кількості комісаріатів, як в Росії;

¹ Цит. за: Кульчицький С. В., Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко – С. 226.

² Ленін В. І. Телеграма Ф. Я. Кону [Текст] / В. І. Ленін // Повне зібрання творів. - Т. 51.- С. 190.

³ Там само

- не допускати, щоб комісаріати РСФРР налагоджували стосунки з губернськими та іншими установами в Україні, обминаючи відповідні комісаріати УСРР;
- залучити до активної допомоги місцеві сили для більш цілеспрямованого й успішного використання економічних ресурсів України в інтересах революції. Найкращий шлях - встановлення визначеного господарського плану;
- якомога скоріше приступити до роботи створеній комісії з вироблення федеральної конституції;
- встановити, що жоден партійний або радянський працівник не може бути відкликаний з України, або присланий до неї без згоди ЦК КП(б)У¹.

Протягом літа 1920 р. обидві сторони проводили переговори, під час яких з'ясовували стосунки й наміри. В. Винниченко двічі (у липні й серпні) їздив до Харкова та повертався знову до Москви. Зрештою стало зрозумілим, що прагматичні більшовики не мають нічого проти того, аби постать В. Винниченка з'явилася в їхніх лавах, навіть на першому плані (йому пропонувалися посади заступника голови РНК УСРР та наркома закордонних справ, місце в ЦК КП(б)У), але при тому вони не бажали робити жодних змін у своїй державно-партійній системі. Отож повноваження В. Винниченка не могли спричинитися до трансформування системи. Та й партійно-радянське керівництво явно не бажало вирішувати питання про співпрацю з Винниченком, наділення його солідними повноваженнями. Йому відмовили в кооптуванні до складу Політбюро ЦК КП(б)У².

Такі умови не влаштували В. Винниченка. Він зрозумів, що не отримавши реальні важелі влади, швидко перетвориться на маріонетку або на один із гвинтиків системи. До того ж, вивчаючи протягом кількох місяців більшовицькі реалії, він доходить висновку, що переоцінив можливості системи, яка,

¹ Лозицький В. С. Не сприйнявши нових реалій. Сторінки біографії В. К. Винниченка [Текст] / В. С. Лозицький // Сторінки історії Української РСР: факти, проблеми, люди. - К., 1990. - С. 254-255.

² Лозицький В. Чи був Володимир Винниченко членом КП(б)У [Текст] / В. Лозицький // Літературна Україна – 1989. - 24 серпня.

прикриваючись комуністичними й соціалістичними гаслами, є всього-на-всього різновидом російського централістичного бюрократичного імперіалізму. На його думку, «советської влади, влади советів по суті нема». Була влада бюрократів, комісарів, окремих одиниць, яка спиралася переважно на фізичну силу військових і адміністративних апаратів. Політбюро ЦК РКП і Оргбюро призначає уряд, урядовців, командуючих, комісарів, дає директиви, декрети, накази, видає закони, постанови, розпорядження. Порядкує все економічне, політичне, міжнародне, державне життям величезної Росії¹.

Умови, в яких опинився український діяч зміцнювали його у рішенні негайного від'їзду за кордон, яке почало визрівати в нього влітку 1920 р. У вересні 1920 р. В. Винниченко остаточно відмовився від співпраці з більшовиками і виїхав до Австрії, не здогадуючись, що вже ніколи не побачить рідної землі². Хоча він і думав, що іде на Захід, геть обтрушуючи з себе порох політики, із єдиною метою - взятись за свою справжню єдину справу - літературу, політика ніяк не відпускала його та, очевидно, і він ще не вичерпав власних можливостей політика.

У «Новій добі», яку й далі редагував, В. Винниченко розгорнув кампанію боротьби із більшовизмом. У статтях «Лист до українських робітників і селян», «Не в усьому чесні із собою», «Справоздання з подорожі на Україну», «Революція в небезпеці» він нещадно розвінчував диктаторську сутність «робітничо-селянського» ладу. Український політик у вигнанні з гіркотою визнавав, що УСРР не є самостійною й незалежною робітничо-селянською державою, що її уряд не виборний, а сформований правлячою партією, причому навіть не КП(б)У, а безпосередньо Політбюро ЦК РКП(б)³.

Публіцистичні виступи В. Винниченка мали гучний розголос серед української еміграції і європейської громадськості та боляче дошкуляли більшовикам. А відтак у Всеукраїнський з'їзд рад, що проходив 25 лютого - 3

¹ Винниченко В. Щоденник - Т. 1.- С. 434-435.

² Солдатенко В. Ф. Путь на Голгофу [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Українська ідея. Постаті на тлі революції. - К., 1994. - С. 71.

³ Українська суспільно-політична думка у XX столітті. [Текст] - Мюнхен, 1983. - Т. 1. - С. 463 - 464.

березня 1921 р. спеціальною резолюцією к правило, чекісти у таких випадках не покладалися на самоплив, а самі організовували таємні операції по ліквідації «ворогів народу» за кордоном. Над життям Володимира Кириловича нависла реальна загроза. Але він не змінив тону своїх висловлювань на адресу більшовицької влади і продовжував активно займатися політико-публіцистичною діяльністю.

Здавалося, що повернення В. Винниченка мало б консолидувати українську еміграцію у її боротьбі з більшовизмом, проте дуже швидко з'ясувалося, що навколо В. Винниченка утворюється політичний вакуум. Ясна річ, що він не міг співпрацювати із прихильниками С. Петлюри та П. Скоропадського, але не вдалося досягти порозуміння і із М. Грушевським та очолюваною ним Закордонною делегацією УПСР. Центральний орган ЗД УПСР «Боритесь - поборете» надав свої сторінки листам Г. Лапчинського і А. Річицького, спрямованим проти «винниченківщини» і газети ЗГ УКП «Нова доба». Розірвали відносини з Володимиром Кириловичем і «милі парубчаки з Берліну», як він саркастично назвав членів Закордонної групи УКП в Німеччині.

Наприкінці 1920 р. В. Винниченко самочинно оголосив про приєднання Закордонної групи українських комуністів до УКП, спричинивши невдоволення і членів групи, і укапістів. 10 грудня 1920 р. голова ЦК УКП А. Драгомирецький і секретар Ю. Мазуренко звернулися до виконкому Комінтерну з заявою, в якій вказувалося: «закордонні групи, які існують у Відні, Берліні та в інших містах Європи і виступають під іменем груп УКП, організаційно не є членами існуючої на Україні Української комуністичної партії». Далі в заяві повідомлялося, що ті, хто йде під проводом Винниченка, провадять безвідповідальну політику, до якої УКП не має жодного відношення¹. ЦК УКП відмовився визнати Закордонну групу частиною своєї партії. Ізоляція, якої зазнав В. Винниченко, у жовтні 1921 зумовила

¹ Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. [Текст] / В. П. Трощинський - К., 1994. - С. 117.

саморозпуск Закордонної групи українських комуністів та ліквідацію газети «Нова доба»¹.

На якийсь час В. Винниченко усунувся від політичного життя й віддався літературній праці, пишучи драми «Гріх», «Закон», «Пісня Ізраїля». Його п'єси, особливо «Брехня», із великим успіхом ставилися в європейських театрах.

Спробами В. Винниченка повернутися до громадського життя стали видання разом із М. Шаповалом 1923 - 1925 рр. журналу «Нова Україна», та утворення 1925 р. Українського революційно-демократичного національного союзу. В основу цієї організації була покладена ідея об'єднання сил української демократичної еміграції. Однак В. Винниченко дуже швидко розчарувався в можливості ефективної діяльності УРДНС. Він все більше сумнівався, чи можлива якась робота РДС? Дослівно з щоденника: «Нездатність стати вище понад свої амбіції, невинуватана, роздута і хвороблива честолюбність; дріб'язковість і егоїстичність; відірваність від мас і черпання із свого болота мотивів для діяльності - все це не дасть можливості розвинути роботу»². Знову В. Винниченко переймається апатією і відразою до політичної діяльності, за тим настає розрив стосунків із М. Шаповалом, причиною якого був швидше особистий, ніж ідеологічний конфлікт.

У лютому 1925 р. подружжя Винниченків переїхало до Франції. Спочатку вони мешкали в Парижі, а із 1933 р. - на півдні Франції, де неподалік від Мужена в окрузі Канн придбали скромну садибу. Ці обставини ще більше розвели В. Винниченка із українською політичною еміграцією, яка отаборилася у Празі.

У другій половині 20-х років державно-партійне керівництво УССР за умов непу та політики українізації шукало можливостей до замирення із В. Винниченком. 1926 р. видавництво «Рух» розпочало видання його зібрання творів у 28 томах, тривали переговори про видання нового роману «Соняшна машина». В. Винниченко за того часу листувався із послом УССР у

¹ Федченко П. Два полюси одного життя [Текст] / П. Федченко // Літературна панорама – 1988. - С. 192.

² Винниченко В. Щоденник - Т. 2.- С. 528.

Чехословаччині А. Приходьком¹. На нетривалий час його знову охопили сумніви, чи не сталося суттєвих змін у природі більшовизму.

Вірний своїй тактиці, Винниченко ніколи не робив таємниці з листування. В емігрантській пресі, вже підігрітій поверненням М. Грушевського в Україну, почали всіляко коментувати Винниченкові переговори, закидаючи йому жадобу до влади. Дуже зло прокоментував переговори з владою у своєму щоденнику (запис від 17 серпня 1925 р.) С. Єфремов - колега і суперник Винниченка по Центральній Раді, який ще у 1920 р., скориставшись радянською амністією зміг залишитися в Україні². Він зокрема писав: «Вже давненько кружляє чутка, що Володимир Кирилович Винниченко знову подав «на Высочайшее имя прошение о помиловании». Помилявся, мовляв, каюсь і дозвольте приїхати, буду цяцею»³.

Переговори закінчилися зовсім не так, як бажав Винниченко. Ніхто з харківських можновладців до нього не звернувся. Доволі швидко письменник і політик зробив висновок, що вже вкотре хочуть послуговуватися з корисливою метою, не думаючи ні про які поступки. Очевидно, швидше як митець, ніж політик, він наділений був даром передбачення. Отож 17 квітня 1926 р. записав до щоденника: «З більшовицького червоного яйця на очах вилуплюється фашизм»⁴.

Уважно слідкуючи за радянською пресою В. Винниченко намагався скласти уявлення про життя в радянській Україні. Він розумів, що преса є «кривим дзеркалом», але робив власні висновки часто навіть на основі відсутності, а не присутності інформації. Досить рано Володимир Кирилович зрозумів, що кампанія українізації вичерпується. Він іронічно казав, що, якщо в радянській пресі нема ні слова про національне питання, про українізацію, то очевидно, ці питання і не потребують ніякого більше обговорення. «Тільки як

¹ Міщук Р. (упорядник) Листи В. Винниченка до А. Приходька [Текст] // Слово і час - 1990 - № 2. - С. 29.

² Костюк Г. Сергій Єфремов і Володимир Винниченко [Текст] / Г. Костюк // Літературна панорама – 1990. - С. 274.

³ Єфремов С. Щоденник. 1923 – 1929. [Текст] / С. Єфремов - К., 1997. - С. 267.

⁴ Винниченко В. Щоденники (упорядник Г. Сиваченко) [Текст] / В. Винниченко // Київська старовина. - 2000. - № 3. - С. 157.

саме? Чи не так само, як і царський уряд колись «остаточно» вирішив?», - читаємо запис від 11 вересня 1932 року в його щоденнику¹.

У першій половині 1932 р. в Україні спалахнув голод, викликаний зимовими хлібозаготівлями 1931 - 1932 рр. Протестуючи проти голодомору, вчиненого більшовиками, В. Винниченко 15 вересня 1933 р. звернувся з гострополемічним відкритим листом до Політбюро ЦК КП(б)У, в якому відверто назвав призвідцями голоду Й. Сталіна і П. Постишева².

Публічної відповіді В. Винниченко не дістав, хоча цей лист розглядався на об'єднаному листопадовому пленумі (1933 р.) ЦК і ЦКК КП(б)У окремо від інших питань. Два секретарі ЦК М. Попов і П. Любченко, присвятили тавруванню В. Винниченка спеціальні виступи. Після такого прямого звинувачення, твори Винниченка потрапили під заборону. Вся література вилучалася, друкування і публікації припинилися. Оскільки література також служила способом заробітку, заборона на літературу критично позначилася на матеріально благополуччі Володимира Кириловича. Йому довелося займатися фізичною працею, але від ідеології він не відвернувся. Він продовжував писати. У праці "За яку Україну?", Він згадує трагічну смерть М. Хвильового, при цьому висловлюючись про своїх комуністичних поглядах. У своїх творах він неодноразово вказував на те, що українському народу буде краще, якщо радянська Україна буде вільною. Варто відзначити, що його твори служили спробами повернутися на батьківщину³. У період 30-х років, Винниченко відкинув ідеї комунізму, але не говорив про це публічно⁴.

Протягом останніх 15 років майже безвиїзного життя в Закутку (так В. Винниченко назвав свій хутір біля Мужена) він займався здебільшого творчою працею, малював, писав⁵.

¹ Винниченко В. Щоденники (упорядник Г. Сиваченко) [Текст] / В. Винниченко // Київська старовина. - 2000. - № 5. - С. 70.

² Винниченко В. Из дневников. Открытое письмо и членам политбюро ВКП [Текст] / В. Винниченко // Дружба народов. - 1989. - № 12 - С. 161 - 205.

³ Кульчицький С. В., Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко - С. 332.

⁴ Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. - С. 43.

⁵ Федченко П. «Закуток». - останній притулок Володимира Винниченка [Текст] / П. Федченко // Україна (Київ) - 1991. - № 12. - С. 22 - 24.

І. Лисяк-Рудницький відзначив, що В. Винниченко належав до людей, які не могли жити без утопій¹. Під час завершального періоду життя Винниченко створив власну утопічну теорію, яку виклав у великому філософсько-соціологічному трактаті «Конкордизм». За його задумом то мав бути побудований новий, безконфліктний гармонійний суспільний лад, сонцеїзм. Шляхом до конкордизму, як вважав автор, мали стати, із одного боку, запровадження системи виробничих кооперативів, в якій всі робітники водночас були б і співвласниками кооперативу, а із іншого – моральне вдосконалення людини, відмова від тютюну, алкоголю, м'яса, повернення до природи.

З початком Другої світової війни, Винниченко, завжди живучи інтелектуальним життям і уважно слідкуючи за пресою намагався визначити майбутній вектор розвитку подій. Його увага була сконцентрована на єдиній проблемі: становищі України в добу тектонічних зрушень у Європі. Замислюючись над тим, хто найбільш небезпечний для України - Гітлер чи Сталін В. Винниченко не міг дати однозначної відповіді. На відміну від багатьох українських емігрантів, які бачили в Гітлері союзника тільки через те, що він був ворогом російського комунізму, його дуже непокоїли кроки німців.. Експансію на схід з метою поселення мільйонів німців і окупацію всієї України Винниченко вважав досить божевільною ідеєю. «Але, яке тепер божевілья в політиці можна вважати за неможливе і ненормальне?», - казав він².

Загравання гітлерівців з українськими націоналістами в Польщі та Чехословаччині В. Винниченка не вводили в оману. Обурюючись їх легковірністю він знав, що треба не обманювати себе, не ховати фактів, «хоч перед собою не обмежуватися хованням голови в пісок або гарцюванням на конику»³.

¹ Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань - С. 98.

² Винниченко В. Щоденники (упорядник Г. Сиваченко) [Текст] / В. Винниченко // Київська старовина. - 2000. - № 6. - С. 93.

³ Там само - 2001. - № 2. С.64.

Він не обмежувався щоденниковими записами при аналізі політичної ситуації і опрацьовував сценарії подальшого розвитку подій у своїх статтях. Так у своїй політико-аналітичній статті про Пакт Рібентропа-Молотова він вказував на нетривалість цього союзу можливість того, що керівники ССРСР змінять свої позиції й перейдуть на бік англо-французького блоку¹. Тим самим його можна в певній мірі вважати провісником суворівської теорії радянсько-німецької війни, що була оприлюднена на пів століття по тому.

5 травня 1940 р. Винниченко написав ще одну статтю, в якій йшлося про долю України і в якій також вказував на неминучу можливість радянсько-німецького зіткнення. Вхідження західноукраїнських земель до складу СРСР він вважав гітлерівською винагородою Сталіну за невтручання в європейські справи і, що боротьба за українські землі ще не завершена. Тут же він передбачав можливість нападу Гітлерівської Німеччини на СРСР, натякаючи на характерні ознаки підготовки до цієї події².

Вторгнення гітлерівських військ в Україну у 1941 р. Винниченко переживав болісно. Хоча ставлення до сталінського режиму в нього не змінилося, він бажав перемоги Червоної армії і радів її успіхам, готовий навіть забути сталінські злочини. 15 грудня 1941 р. він писав у своєму щоденнику: «Все виразніше, все міцніше стає бажання перемоги советам. Хай все забудеться, хай згорять у цій страшній планетарній пожежі всі помилки, всі колишні незгоди, несправедливості. Та більше: хай навіть вернеться старий більшовизм, він, напевне, буде здаватися раєм поруч цього страхіття, що зветься гітлеризмом»³.

У літературі про Винниченка досить міцно тримається твердження, про його арешт і перебування в концтаборі. У 1947 р. кореспондент українського часопису «Сьогодні», що видавався у Аугсбургу запитав його про цю сторінку

¹ Винниченко В. Тайна гітлеро-сталінського союзу [Текст] / В. Винниченко // Сучасність – 2000. - № 6. - С. 102.

² Винниченко В. Та, за яку змагаються Гітлер, Сталін та інші [Текст] / В. Винниченко // Там само - С. 101.

³ Винниченко В. Щоденники (упорядник Г. Сиваченко) [Текст] / В. Винниченко // Київська старовина. - 2000. - № 4. - С. 102.

біографії, на що політичний діяч відповів, що німці його не чіпали, крім одного разу, коли він був заарештований на кілька днів¹.

В цілому роки війни, за висловлюванням Г. Костюка для Винниченка були «мертвими роками»². Він майже не займався літературною працею. Всі ці роки для нього були заповнені тяжкою фізичною працею. Перемогу Винниченко зустрів в Мужені.

Друга світова війна дуже ускладнила і без того доволі скромні умови життя українського письменника і політика. Протягом останніх років він хворів, але до останнього дня намагався працювати. У 1949 р. написав «Заповіт борцям за визволення». У тих умовах Винниченко міг боротися проти сталінського режиму тільки одним засобом – письменницькою діяльністю. Твори, над якими він працював в останні роки життя, були художніми, але несли в собі потужний заряд спрямованої проти марксизму-ленінізму публіцистичності. Навіть у 70-річному віці Володимир Кирилович не втратив якостей бійця. Він помер 6 березня 1951 р.

Отже, на протязі емігрантського періоду свого життя В. Винниченко залишався політиком, навіть в умовах, коли залишився у повній ізоляції. Його політична діяльність в цей час знаходилася у площині політичної публіцистики. Він завжди пильно спостерігав за мінливими подіями в Україні і давав їм власні й точні оцінки, тим самим продовжуючи своє протистояння з комуністичним режимом.

¹ Винниченко В. Відповіді на запитання часопису «Сьогодні» [Текст] / В. Винниченко // Сучасність – 2000. - № 6.- С. 106.

² Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба. С. - 67.

Висновки

Політична діяльність Володимира Кириловича Винниченка, однієї з провідних постатей українського національно-визвольного руху ХХ століття, складалася дуже не просто. Ще в дореволюційні часи, наділений видатним літературним талантом, він віддавав перевагу діяльності професійного революціонера, розпочавши свою політичну діяльність в Революційній Українській партії, він згодом став одним із засновників УСДРП, прагнучи не тільки звільнення українців від національного гноблення, а й їх соціального визволення. Школа революційної боротьби (ведення революційної агітації, перебування в політичній еміграції та підпіллі, участь у революційних виступах першої російської революції), яку він пройшов у дореволюційний період, зробила його одним із найавторитетніших діячів українського національно-визвольного руху.

Саме його заслуги і енергійність дали йому змогу фактично з самого початку Української революції відігравати провідні ролі у її керівництві. В період 1917 - 1919 рр. він займав провідні посади у відроджуваній українській державі. Він був заступником голови Центральної Ради, очільником першого українського уряду Генерального Секретаріату. Перебуваючи в центрі революційних подій початкового періоду Української революції Володимир Кирилович мав суттєвий, якщо не вирішальний вплив на перебіг подій. Саме він складав тексти Універсалів Центральної Ради, тим самим проявляючи свою політичну позицію, якій були притаманні політичний романтизм та імпульсивність. Саме вони відчуюються у багатьох важливих документах Центральної Ради.

Значний внесок вніс Винниченко у повалення режиму Гетьмана П. Скоропадського, оскільки фактично виступав в ролі очільника цієї боротьби на посаді голови УНС та Директорії.

В часи відродження Української Народної Республіки наприкінці 1918 - початку 1919 р. В. Винниченко був фактичним головою державу, оскільки

виступав керівником Директорії. Однак на цій посаді внаслідок несприятливого збігу зовнішніх і внутрішніх обставин він залишався недовго.

Політична діяльність В. Винниченка відрізнялась послідовністю і наполегливістю. Однак це не означає, що він не відчував сумнівів, стомленості, розчарування. Дуже часто в процесі його діяльності події виходили з під його контролю. Неодноразово він ставав жертвою політичного протистояння та інтриг всередині національних політичних сил і врешті змушений був припиняти боротьбу. Відставки з посади голови Генерального Секретаріату у січні 1918 та з посади голови Директорії у лютому 1919 р. свідчать про те, що політична кар'єра і тримання влади для Винниченка не були самоціллю, головним для нього була доля його народу і Батьківщини.

В процесі революційної державницької діяльності Володимира Кириловича відбувалася трансформація його світоглядної позиції та політичних поглядів. Починаючи як український автономіст європейсько-соціалістичної спрямованості, він врешті перетворився на поборника державної незалежності України з ліворадикальними поглядами, які в деяких положеннях зближалися з більшовизмом. Однак внаслідок гуманістичної спрямованості його світогляду В. Винниченкові так і не вдалося знайти порозуміння з більшовицькою владою, яка в ході кривавої громадянської війни повністю опанували Україну.

Внутрішньоукраїнські чвари і більшовицька експансія в Україні змусили Володимира Кириловича покинути батьківщину і більше трьох десятиліть перебувати в еміграції. Тут його чекали нові випробування, головним з яких стала політична ізоляція Винниченка, від якого відвернулося багато діячів української еміграції. Прагнення його повернутися на батьківщину виявилось нездійсненим, через те, що він вважав компроміс з комуністичним режимом неможливим. Однак і в цьому випадку він знайшов в собі сили не пасти духом. До останніх днів він пильно слідкував за подіями, що відбувалися в радянській Україні і навколо неї і проявляв великий інтерес до політичних подій. Свідченням цього виступають його публікації, де містяться численні відгуки про події в радянській Україні та навколо неї, які проникнуті патріотичними

почуттями та болем за долю свого народу. На цьому ємігрантському етапі політична діяльність Винниченка не була політичною діяльністю у повному смислі цього слова, оскільки він втратив можливість безпосереднього впливу на політичні події. Однак вона просто прийняла нову форму - форму політичної публіцистики.

Список використаних джерел та літератури

1. Винниченко В. Відповіді на запитання часопису «Сьогодні» [Текст] / В. Винниченко // Сучасність - 2000. - № 6.- С. 103 - 104.
2. Винниченко В. Відродження нації [Текст] / В. Винниченко - К., 1990. -Ч.1.-348 с; -Ч.2.-328 с; -Ч.3.-542 с.
3. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення [Текст]. / В. Винниченко - К., 1991. - 128 с.
4. Винниченко В. Из дневников. Открытое письмо к членам политбюро ВКП [Текст] / В. Винниченко // Дружба народов. – 1989. – № 12. – С. 161 – 205.
5. Винниченко В. Тайна гітлеро-сталінського союзу [Текст] / В. Винниченко // Сучасність – 2000. – № 6. – С. 102.
6. Винниченко В. Та, за яку змагаються Гітлер, Сталін та інші [Текст] / В. Винниченко // Публіцистика - К., 2002. – С. 101.
7. Винниченко В. Щоденник [Текст] / Винниченко В. / Упор. О. Мотиль – Т.1. – Нью-Йорк, 1980; - Т.2. – Нью-Йорк, 1983.
8. Винниченко В. Щоденники / упорядник Г. Сиваченко / // Київська старовина. -2000. – № 3,5,6; - 2001. - № 2,4
9. Гермайзе О. Ю. Матеріали до історії українського народу і світової війни [Текст] / О.Ю Гермайзе // Український археографічний збірник. – К., 1926. – Т.1. – С.304-352
10. Горький М. Собрание сочинений в 30 томах [Текст]. / М. Горький - М., 1995. – Т.29. 464 с.
11. Грушевський М. Звідки пішло українство і до чого воно йде [Текст]. / М. Грушевський // Великий Українець. Матеріали з життя і діяльності М. С. Грушевського. –К., 1992. – С. 5 – 102.
12. Грушевський М. Спомини [Текст]. / М. Грушевський // Київ – 1989. - № 10. – С. 129 – 158.
13. Єфремов С. Щоденник. 1923 – 1929 [Текст]. / С. Єфремов. – К., 1997. – 664 с.

14. Ленинский сборник. XXXVII [Текст] – М., 1970. – 712 с.
15. Міщук Р. (упорядник) Листи В. Винниченка до А. Приходька [Текст] / Р. Міщук // Слово і час – 1990 - № 2. – С. 20 – 38.
16. Реєнт О. П., Симоненко Р. Г. Українсько-російські переговори в Москві – січень – лютий 1919 р. Збірник документів [Текст]. О.П. Реєнт – К., 1996. – 94 с.
17. Соловей Д. Гончий лист за В. Винниченком 1903 р. [Текст] / Д. Соловей // Україна 1929. - № 12. – С. 105 – 106.
18. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х томах [Текст]. – К., 1996. – Т.1. – 624 с.; - Т.2. – 510 с.
19. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917) [Текст]. / Є Чикаленок – Львів, 1931. - 230 с.
20. Шаповал М. Гетьманщина і Директорія: Спогади [Текст]. / М. Шаповал – Нью-Йорк, 1958. 212 с.
21. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1914-1923 рр. [Текст] В. Верига – Львів, 1998. – Т.2. 504 с.
22. Верстюк В. Українська Центральна Рада [Текст]. / В. Верстюк - К., 1997. – 362 с.
23. Верстюк В. Ф., Осташко Т.С. Діячі Української Центральної ради. Біографічний довідник [Текст]. / В.Ф. Верстюк, Т.С. Осташко – К., 1996. – 256 с.
24. Винниченко Р. Володимир Кирилович Винниченко (біографічна канва) [Текст]. / Р. Винниченко – Нью-Йорк, 1953. – 118 с.
25. Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. Т.7. Март – ноябрь 1919 г. [Текст]- М., 1976. 312 с.
26. Гнідін О. Д. Володимир Винниченко. Грицько Григоренко. Штрихи до портретів. [Текст] / О. Д. Гнідін, Л. С. Демянівська, Л. В. Йолкіна, А. Б. Гуляк. – К., 1995. – 224 с.
27. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації [Текст]. / Я. Грицак – К., 2000. – 282 с.

28. Гункчак Т. Україна: перша половина ХХ століття [Текст]. / Т. Гункчак – К., 1993. – 288 с.
29. Дзюба И. Преодоление остракизма [Текст] / И. Дзюба // Дружба Народов – 1989. - № 12. – С. 251 – 259.
30. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. / Д. Дорошенко – Ужгород, 1932. С. Т.1. – 312 с.
31. Єрмолаєв В. М. Історія вищих представницьких органів влади в Україні [Текст]. В.М. Єрмолаєв – Х., 2007. – 234 с.
32. Жулинский М. Художник, распятый на кресте политики: судьба Владимира Винниченко [Текст] / М. Жулинський // Дружба народов – 1989. - № 12. – С. 147-160.
33. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба [Текст]. / Г. Костюк – Нью-Йорк, 1980. – 178 с.
34. Костюк Г. Сергій Єфремов і Володимир Винниченко [Текст] / Г. Костюк - // Літературна панорама - 1990. – С. 268 – 276.
35. Кульчицький С. В. Володимир Винниченко [Текст]. // С. В. Кульчицький, В. Ф. Солдатенко – К., 2005. – 376 с.
36. Ленін В. І. Телеграма Ф. Я. Кону [Текст] / В. І. Ленін // Повне зібрання творів. – Т.51. – С. 190 – 191.
37. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань [Текст] / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есс. – К., 1994. – Т.2. – С. 82-301.
38. Лозинська Л.О. Громадська-політична діяльність В.К. Винниченка в дореволюційний період [Текст]. / Л.О. Лозинська – К., 1999. – 52с.
39. Лозицький В.С. Не сприйнявши нових реалій. Сторінки біографії В. К. Винниченка [Текст] / В. С. Лозицький // Сторінки історії Української РСР: факти, проблеми, люди. – К., 1990. – С. 247 – 266.
40. Лозицький В. С. Чи був Володимир Винниченко членом КП(б)У [Текст] / В. С. Лозицький // Літературна Україна – 1989. – 24 серпня.

41. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції (1917-1921) [Текст] / І. Мазепа – Дніпропетровськ, 2001. – Кн. 1.
42. Мироненко В. С. Світоч української державності [Текст]. / В. Мироненко – К., 1995. – 378 с.
43. Миронець Н. Епістолярна спадщина Володимира Винниченка як джерело просопографічної інформації / Н. Миронець // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка [Текст]. – Кіровоград, 2000. – С. 7 – 12.
44. Млиновецький Р. Нариси з історії визвольних змагань 1917-1918 рр. [Текст] Р. Млиновецький – Львів, 1994. – 499 с.
45. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття [Текст]. / І. Нагаєвський – К., 1993. – 536 с.
46. Павленко Ю. Українська державність у 1917 – 1919 рр. [Текст] / Ю. Павленко, Ю. Храмов – К., 1995. - 262 с.
47. Панченко В. Молоді літа Володимира Винниченка [Текст] / В. Панченко // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіях – 1996. - № 3 – 4. – С 78 – 81.
48. Політична історія України ХХ століття [Текст]. – К., 2002. – Т. 2. – 512 с.
49. Річицький А. Винниченко в літературі і політиці. [Текст] / А. Річицький. - К., 1928. – 80 с.
50. Солдатенко В. Ф. Еволюція суспільно-політичних поглядів В. Винниченка в період української революції [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1994. - № 6. – С. 13- 22.
51. Солдатенко В. Ф. Путь на Голгофу [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Українська ідея. Постаті на тлі революції. К., 1994. – С. 32 – 73.
52. Солдатенко В. Становлення української державності и проблема Збройних сил (березень 1917р. - квітень 1918 р.) [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал - 1992.- № 5. С. 35 - 44.
53. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис [Текст]. / В. Ф. Солдатенко - К., 1999. - 976 с.

54. Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія [Текст]. / В. Ф. Солдатенко - К., 1997. - 412 с.
55. Солдатенко В. Ф. Центральна рада і українізація армії [Текст] / В. Ф. Солдатенко // Український історичний журнал – 1992.– № 6. – С. 28-39.
56. Субтельний О. Україна: історія [Текст]. / О. Субтельний – К., 1994. – 624 с.
57. Тимченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918 р.) [Текст]. / Я. Тимченко – К., 1996. – 228 с.
58. Тищенко І. О. Хто такий Винниченко [Текст]. / Ю. Тищенко – К., 1919. – 22 с.
59. Тищенко-Сірий Ю. Винниченко в революційному русі 1914 – 1916 рр. [Текст] / Ю. Тищенко-Сірий // Володимир Винниченко. Статті і матеріали УВАН у США. – Нью-Йорк, 1953.– 178 с.
60. Трощинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище [Текст]. / В. П. Трощинський – К., 1994.–224 с.
61. Українська РСР в період Громадянської війни 1917-1920 рр. в 3-х тт. – Т. 3. [Текст] – К., 1968.– 432 с.
62. Українська суспільно-політична думка у ХХ столітті [Текст]. - Мюнхен, 1983.– Т. 1.– 472 с.
63. Федченко П. Винниченко Володимир Кирилович [Текст] / П. Федченко // Українська літературна енциклопедія – К., 1988.– Т. 1. – С. 308.
64. Федченко П. Два полюси одного життя [Текст] / П. Федченко // Літературна панорама – 1988. С. 183 – 201.
65. Федченко П. «Закуток». – останній притулок Володимира Винниченка [Текст] / П. Федченко // Україна (Київ) – 1991. – № 12. – С. 22-25.
66. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції у 4-ї тт. [Текст] / П. Христюк-Відень, 1921.– Т. 2. – 412 с.
67. Шевчук В. П. Історія української державності [Текст]. / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко – К., 1999.– 480 с.

68. Шульгін О. Шкільні роки і революція 1905 р. Збірник на пошану Олександра Шульгіна (1889 – 1960) [Текст]. / О. Шульгін–Париж–Мюнхен, 1961.– 316с.

Резюме

Рибін С. М. Політична діяльність Володимира Кириловича Винниченка

Дипломна робота присвячена аналізу головних сторінок політичної та державотворчої діяльності Володимира Винниченка. В роботі висвітлено дореволюційний етап розвитку політичної діяльності В. Винниченка, процес становлення його політичних поглядів і переконань та його професійно-революційну діяльність. Значну увагу приділено діяльності В. Винниченка в часи відновлення української державності в умовах Української національно-демократичної революції. Зокрема розглядається його діяльність у Центральній раді та на посаді очільника Генерального Секретаріату та участь у боротьбі за повалення гетьманського режиму генерала П. Скоропадського, діяльність на посаді голови Директорії УНР. В останньому розділі роботи знайшов своє відображення емігрантський період життя Володимира Винниченка та його спроби повернення в Україну.

Ключові слова: Центральна Рада, Генеральний секретаріат, Директорія.

Rybin S. M. Political activity of Vladimir Kirillovich Vynnychenko

Diploma work is devoted to the analysis of the main pages of political and state-building activity of Vladimir Vynnychenko. The paper highlights the pre-revolutionary stage in the development of political activity of V. Vynnychenko, the process of becoming its political views and beliefs and its professional-revolutionary activities. Considerable attention is paid to the activities of V. Vynnychenko during the restoration of Ukrainian statehood in the conditions of the Ukrainian national-democratic revolution. In particular, its activities in the Central Council and as the expense of the Secretary General and participation in the struggle for the overthrow of the Hetman regime of General P. Skoropadsky, Activities as Chairman of the UPR Directory. In the last section of work found its reflection by the emigrant period of life of Vladimir Vynnychenko and his attempts to return to Ukraine.

Key words: Central Board, General Secretariat, Directorate.